

יום השנה העשרים וארבעה לציון רצח ראש הממשלה ושר הביטחון יצחק רבין ז"ל

"ואם יש משהו שצריך לייחד נוער זה מרדנות נגד מוסכמות, לא מרדנות אלא מרדנות לשם שינוי ולא כל מה שיש בתנועתנו איננו חייב בשינוי. לקיים את אשר ראוי לקיים, לשנות את אשר דרוש שינוי, והרבה דברים דורשים שינוי, התנועה ההתיישבותית שלנו במשכר, בעיית בריאות העם במצוקה, בעיות של חינוך לעבודה לא לאבטלה היא בעיה, ואתם, אתם נדרשים בצד שימור הקיים לא צריך לשבור כלים, צריך לשנותם, להתאימם למציאות המשתנה כדי שהחברה שלנו במעבר ממלחמה לשלום תהיה גם חברה שתדע לקיים את עצמה מיגיע כפיה ולא משנור בעולם, וזה לא משיגים בלי עבודה, עבודה יצרנית, לא אבטלות סמויות, יעילות בעבודה, יחס בין תמורה לפיריון, לא סתם, לא סתם דברים בעלמא, אם לא נדע לשנות אלה, לא נבטיח שהחברה שלנו תעבור את התמורות הנדרשות מחברה שנתונה עדיין בסכנת מלחמה, בקיום אלימות וטרור, בתקווה לשלום, אבל גם בצורך לשנות, לשנות דברים, לא כל פרה היא קדושה, יש גם פרות לא קדושות. ולכן, אני מצפה דווקא מכם, מתנועות הנוער, כפי שהיו תנועות הנוער בזמננו, הקמנו את הפלמ"ח, הקמנו התיישבות, כי זה היה צורך השעה. היום הם שונים, הם מגוונים יותר, יותר אתגרים עומדים בפניכם, ואתם, אתם תבחנו ביכולת שלכם להמשיך את אשר נדרש להמשיך ולשנות את מה שצריך לשנות. אני מאחל לכם שתהיו כאלה, אני מאמין שאתם יכולים להיות כאלה, ויחד מבוגרים וצעירים נצעיד את המדינה אל השלום, אל הביטחון, ואל הקידמה וההצלחה. תודה רבה לכם"

יצחק רבין, 1994

מומלץ מאוד לראשי התוכניות, הקבוצות והארגונים לעבור יחד עם צוותי ההדרכה על המערך, ללמוד ולהתאים אותו לחניכים הספציפיים שלהם, להדגיש ולחדד נקודות לדיון.

משבצת פתיחה – רקע היסטורי- מאוסלו ועד הרצח

המשבצת הזו מבקשת לחשוף את החניכים להיסטוריה, לידע פשוטו כמשמעו. המשבצת הזו תהיה פתיחה לדיון והעמקה שיבואו אחריה, אך יש לה תפקיד קריטי – החניכים שלנו לא זוכרים את הרצח, הם לא יודעים את פרטיו, הם גדלו במערכת חינוך שלמעט מקרים יוצאי דופן לא עסקה ברצח, ובוודאי לא ברקע חברתי שאפשר אותו. חשוב מאוד להיות קשובים לידע שלהם, להעמיק ולאטגר אותו, להתעכב על הפרטים, לוודא שהם מבינים מה הם רואים.

מהלך המשבצת:

פתיחה: אנחנו מאמינים שצריך ללמוד מההיסטוריה, שההיכרות עם הפרטים והעובדות מאפשרת לנו לגבש עמדה נכונה ולדעת באיזה נרטיב, באיזה סיפור אנחנו מאמינים ולמה. הידע הזה הוא הזכוכית המגדלת שדרכה אנחנו בוחנים את המציאות שבה אנו חיים היום. מתוך ההיסטוריה אנחנו יודעים מה קרה ובאיזו אווירה לאומית זה קרה, מבינים מה יכול לקרות ומה אסור שיקרה לעולם שוב.

נצפה עכשיו בפרק האחרון של סדרה בשם "תקומה: 50 השנים הראשונות" - סדרת טלוויזיה תיעודית בת 22 פרקים של הערוץ הראשון ששודרה בשנת 1998 לציון 50 שנה להכרזת העצמאות, ומספרת על ההיסטוריה של מדינת ישראל.

צופים כולם יחד בפרק 22 מתוך הסדרה 'תקומה'.

לומדים את הרקע ההיסטורי והמסגרת בתוכה מתרחש הרצח.

רצוי לעצור מדי פעם, לשאול שאלות, לוודא שהחניכים אתנו, שהם הבינו מה הם רואים, שהם מחברים פרצופים לשמות, שהם עוקבים על ההקשרים ההיסטוריים והפוליטיים.

בסיום הצפייה מבקשים כמה התייחסויות –

- משהו חדש שלמדתי / שלא ידעתי / גיליתי עכשיו
- מה בעיניכם המסקנה הגדולה שהחברה הישראלית הייתה צריכה ללמוד מהאירוע הזה בהיסטוריה שלה?

סיכום מלא פאתוס: על הבחירה לקיים את היום הזה, על חשיבות ההיכרות עם ההיסטוריה, על החשיבות להבין את המחלוקת הגדולה עליה התרחש רצח פוליטי של ראש ממשלה בישראל. על המשמעות דווקא במציאות שבה אנחנו חיים לזכור ולא לשכוח.

משבצת שנייה – לא נשכח ולא נסלח

המשבצת השנייה נועדה להציף באופן מכעים את העובדה שהחברה הישראלית לא למדה הרבה מהרצח, שהזיכרון לא נשמר, שעוד נמשכת ההסתה, שמערכת החינוך לא עשתה את שלה בהנחלת המסקנות והלקחים של הרצח הפוליטי של ראש ממשלה בישראל.

מהלך המשבצת:

- 1. פתיחה:** צופים בסרטון קצר עם תקציר חייו ומותו של רבין.
מבקשים מהחניכים לרשום לעצמם תוך כדי הצפייה, או לסמן בראש: מה מתוך הדברים שעלו בסרטון הם לא ידעו וחושבים שהיו צריכים לדעת, שחשוב שהחברה הישראלית תזכור על חייו ומותו של יצחק רבין.
- עושים סבב, רושמים על הלוח את כל הדברים.
שואלים – למה לדעתכם זה מצב הזיכרון שלנו? מה החברה הישראלית שמרה בזיכרון הלאומי שלה, ומה השכיחה?
- 2. צופים ברצף בכמה סרטונים מתוך הבאים:** נועה רוט מן מתעמתת עם פעילי ימין, הפגנת פעילי ימין מול הפגנת השמאל בעמוד ענן, הפגנה נגד הרמטכ"ל גדי אייזנקוט, הפגנה של פעילי ימין נגד ביבי, גב האומה (עד דקה 4:48)
מה מלמדים הסרטונים האלה? מה מאז עוד מהדהד בציבור הישראלי היום?
- 3. קוראים את הכתבה "רבין היה בוגד ולכן הגיע לו למות" משנת 2014.**
  - מה עולה בכתבה הזו?
  - איך נראית תמונת הזיכרון של החברה הישראלית? איפה הלקחים מהרצח?
  - מה לדעתכם החשיבות הגדולה בשימור זיכרון הרצח? למה עדיין, 22 שנים אחרי יש צורך בלזכור ולהזכיר?השאלה האחרונה היא למעשה הכנה לקראת המשבצת הבאה שתעסוק בתוכן הזיכרון, והיא מובילה אל הסיכום –
- 4. מסכמים:** רצח ראש המשלה יצחק רבין הוא אירוע דרמטי בהיסטוריה הישראלית. הוא רגע פוליטי מכונן שחשוב להמשיך לזכור ולהזכיר. החברה הישראלית בחרה לזכור דברים מסוימים, ואחרים לא, והסיבה לכך חשובה. במשבצת הבאה נשאל את עצמנו איזה סוג של זיכרון היינו רוצים ליצור ועל מה עוד צריך להילחם? מה צריך לזכור ולהזכיר?

תלמידים בבתי ספר: רבין היה בוגד ולכן הגיע לו למות |

אור קשתי וירדן סקופ , 14.11.2014

יפעת היא מורה בתיכון באחת הערים שבצפון הארץ. ביום רביעי שעבר היא דיברה בכמה כיתות על יצחק רבין. "רוב התלמידים אמרו שרבין עשה דברים נוראים - למשל שהתכוון לתת לערבים את כל המדינה, כולל ירושלים - אבל שלא הגיע לו למות. זה המיינסטרים. אבל בכל כיתה היו גם שלושה-ארבעה ילדים שאמרו שרבין היה בוגד ולכן הרצח מוצדק. כשסיפרתי להם שהנשיא ריבלין ביקר לא מזמן בכפר קאסם ומדבר על שוויון זכויות לערביי ישראל, היו כמה שאמרו שבמקרה כזה - כנראה שגם אותו צריך לרצוח". יפעת אומרת שהיא לא מוטרדת מתגובות כאלה, קיצוניות יותר או פחות, אלא בעיקר "מחוסר הרצון של מערכת החינוך להתמודד עם המציאות - מהפער שבין מערכי השיעור וההוראות שהפיץ משרד החינוך לבין השיעורים בפועל, מהפחד והאדישות של המורים, שלא קיבלו הכשרה מתאימה."

לא כל התלמידים גזענים ולא כל המורים מפחדים להיכנס לשדה המוקשים המרחף מעל כל דיון בכיתה בנושאים כמו דמוקרטיה, שוויון זכויות או הסתה. בתי הספר אינם אי בודד, וההקשר הרחב יותר - הפוליטי, החברתי או העדתי - תמיד יחלחל פנימה, אל תוך הכיתות. אין טעם להילחם בכך, ייתכן גם שלא צריך. משיחות עם מורים מרחבי הארץ על הפעילויות לזכר רבין בשבוע שעבר עולה תחושה קשה של חוסר אונים אל מול גלי השנאה, שרק התעצמו בעקבות המלחמה בקיץ האחרון. דברים שבעבר נלחשו, נאמרים כעת בקול גדול. "המלחמה נתנה לגיטימציה לשיח של 'בגידה'. לתלמידים אין בעיה להגיד בכיתה ששמאלנים הם בוגדים, כמו שרבין היה בוגד, ושהם צריכים לעוף מכאן. בשנים קודמות לא שמעתי אמירות כאלה, בטח לא בעוצמה כזאת", אומרת יפעת, המבקשת, כמו מורים אחרים שיוזכרו בכתבה, שלא לחשוף את זהותה. זה מסוכן מדי, מול התלמידים ומול בית הספר, שבוודאי לא מעוניין ברעש שעלול להיווצר.

אפשר לחשוב על הסברים מגוונים לדברי התלמידים: גזענות שקלטו בבית או בשכונה, התלהמות של רגע, קיצוניות של בני נוער שאולי תתמתן, וגם עמדה מתריסה אל מול המורים והמערכת הכללית שהם מייצגים. מקורות השנאה השונים נשפכים לים מזוהם במיוחד. ספק אם למערכי השיעור שמפיץ משרד החינוך ולתוכניות קטנות ההיקף שמקבלות את תמיכתו יש עדיין השפעה כלשהי. לא במקרה מעדיף המשרד להתמקד בפעולות כאלה, המשדרות תחושה של "עשייה" - ולא בגיבוש תוכנית מערכתית למלחמה בגזענות ולביסוס הדמוקרטיה. כנראה שגם תוכנית כזאת נתפסת, כיום ובעבר, כמסוכנת מדי.

לדברי יפעת, "האמירות הרווחות היו ש'הערבים הם כלבים' ושי'הערבים רוצים להרוג אותנו'. אלה סיסמאות מוכרות, אבל כשמתחיל הדיון בכיתה מגלים שלהרבה תלמידים אין רצון ללמוד."

רות עובדת בעיקר עם תלמידים חלשים בדרום הארץ. היא מספרת על בני נוער שהתפלאו על "צירוף המקרים שרבין נרצח דווקא בכיכר רבין", ואמרו כי הדבר הוא "הוכחה שזה היה הגורל שלו. הוא קיבל משמיים את העונש שלו". תגובות אחרות היו ש"מי שנותן זכויות לערבים מגיע לו למות", "רבין נרצח כי הוא היה שמאלני, וגם "במדינה צריכים יותר אנשים עם דעות כמו של יגאל עמיר. כאן לא יהיה שלום."

לקראת ציון יום הזיכרון לרצח רבין, הפיץ משרד החינוך מערכי שיעור שהכין. לדברי מורים, מידע על הרקע לרצח, על האירועים שקדמו לו כמו גם על יגאל עמיר, בולט בהיעדרו. מערכי השיעור "מזמינים את

הילדים, שלא נולדו כאשר רבין נרצח, אל תוך זיכרון קולקטיבי מעומעם, שמכיל בעיקר רגשות ופחות דיון על משמעות הרצח", מספרת מורה להיסטוריה, המלמדת בחטיבת ביניים במרכז.

שי, מורה לאזרחות מיישוב מבוסס במרכז, חושב שהדגש על הרגש הוא רק דוגמה למסר הלא רשמי אך המורגש היטב של משרד החינוך, לפיו מוטב למורים "להתרחק מכל עיסוק בפוליטיקה. לא מפתיע לכן שיש הרבה מורים שמפחדים, במיוחד אם זוכרים מה קרה לאדם ורטה. במקום לתת למורה את הכלים ואת הגיבוי הנדרש, הוא חי תחת איום ש'השיעור יתפוצץ'. התוצאה היא שיח רדוד. כמעט אף אחד לא עושה את החיבור שבין הסתה לאלימות, לא לפני 19 שנים ולא כיום."

ניר מלמד היסטוריה בתיכון בגוש דן. את מערכי השיעור של משרד החינוך הוא חיזק באמצעות הצעות של ארגוני חינוך אחרים, כמו "המעורר", בניסיון "להכניס תוכן קצת יותר מאתגר", הוא אומר. "יש לתלמידים הנחה סמויה, לפיה שיעורים כאלה הם סוג של נזיפה", אומר ניר, "אני משתדל להיזהר מהמקום הזה. הדיאלוג צריך להיות פתוח, ואם התגובה הראשונה של התלמידים היא להיסגר, אז אולי אנחנו עושים משהו לא נכון. בשיעור דיברנו על גילעד שער, נפתלי פרנקל ואייל יפרח, על מוחמד אבו חדיר ועל ההסתה שהיתה בקיץ. השלב הבא היה לשאול את תלמידים אם הם נחשפו להסתה. רבין היה רק ברקע, אבל אני מקווה שהדברים התחברו."

רון, מורה מירושלים, מספר כי זיהה השנה התמתנות בעמדות התלמידים בכיתה ט', אותם הוא מלווה כבר שלוש שנים. השינוי קשור כנראה לא לא רק לתהליך ההתבגרות העובר עליהם, אלא גם ל"עבודה בבית הספר על שנאת האחר. הדבר הכי חשוב היה לתת להם להשמיע אמירות קשות, כדי שנוכל לקיים דיונים עליהם. אחרי הרבה פעילות ולימוד של עובדות, כולל בחינה מיוחדת על האירועים שהובילו לרצח, נראה לי שהעמדות שלהם פחות קיצוניות: אם בעבר חצי כיתה האמינה שיגאל עמיר צדק, עכשיו חושבים כך פחות משליש."

נדמה כי המשותף ליפעת, ניר, רון ומורים אחרים הוא הניסיון להתמודד, בדרכים שונות ובמידת גיבוי משתנה, עם ביטויי השנאה לאחר והבוז לדמוקרטיה. לא כל בתי הספר מתמודדים או אפילו מציינים את הרצח. "יום הזיכרון לרבין שייך לחילונים. אנחנו מציינים את יום פטירת רחל אמנו", הסבירו תלמידים מכמה בתי ספר יסודיים דתיים לנעמה, מורה חילונית אשר פגשה אותם ביום רביעי שעבר. לדבריה, "כמה תלמידים היו מודעים לכך שזהו יום הזיכרון שלו, אבל היו גם כאלה שלא ידעו שום דבר עליו."

חוק יום הזיכרון ליצחק רבין קובע כי הדגלים במוסדות המדינה, ובכללם בתי הספר, יורדו לחצי התורן. לפי סעיף אחר, בתי הספר "בכל הזרמים והמגזרים" צריכים לציין את יום הזיכרון, בדרכים שונות. מנהגם של חלק ממוסדות החינוך הדתיים לדלג על יום הזיכרון לרבין ידוע היטב במשרד החינוך. כמו במקרים אחרים, הידיעה לא בהכרח מתורגמת לעשייה. "אם למישהו במשרד היה אכפת, מפקחים היו נשלחים לבתי הספר כדי לגלות אם הטקס הוא של רבין או של רחל אמנו", אומרת נעמה.

ממשרד החינוך נמסר כי הוא "מעודד את בתי הספר לנהל שיח פתוח ומכובד בכל נושא, לרבות רצח רבין". עוד אומרים במשרד כי מערכי השיעור שנשלחו לבתי הספר "נכתבו בשיתוף מרכז רבין. עם זאת, בתי הספר סוברנים לגבש פעילות המתאימה לתלמידים שלהם, ובתנאי שיעסקו בתכנים המופיעים בחוזר המנכ"ל". באשר לבתי הספר הדתיים נמסר כי "ראש מינהל החינוך הדתי הפיץ חוזר מיוחד לקראת יום הזיכרון לרבין, שעניינו הכנה לכלל בתי הספר."

משבצת שלישית: ימין ושמאל בקרב על עיצוב הזיכרון – רבין האיש / דרך השלום / נאבקים על הדמוקרטיה

משבצת זו עוסקת בקונפליקט הפוליטי המשמעותי שמתקיים היום סביב שאלת זיכרון הרצח, ובתהליכי ההשכחה והדה-פוליטיזציה המכוונים המתקיימים בישראל כבר שנים. הטשטוש של היותו של רצח רבין רצח פוליטי שהתקיים בנסיבות פוליטיות ובהובלה של מנהיגות פוליטית, היא עובדה שלא ניתן יד להשכחתה, כמו את הדרך והחזון שעמדו בלב המחלוקת שהובילה לרצח הזה.

מהלך המשבצת:

1. צופים בכתבה "מה יודע הנוער על רצח רבין?"

- מה הנוער יודע? מה הוא לא יודע? למה לדעתכם זה המצב?

2. בסבב: איך נראה יום הזיכרון לרצח רבין בבית הספר שלכם?

מנסים למפות עם החניכים את סוגי ההתייחסויות: רבין האיש / דרך השלום/ נאבקים על הדמוקרטיה/ אחדות העם.

שאלו אותם שאלות מכוונות: מה היה המסר המרכזי בימים האלה? האם ראיתם בבית הספר את סרטוני ההסתה? למה אתם חושבים שהעיסוק ברצח מתמקד דברים האלה?

3. צופים באחד מהסרטונים הבאים:

- חלק מתוך הפרק השלישי בשומרי הסף
- בכלחלק מתוך הכתבה על גלגולי העצרת
- בחלק מתוך הסרט "ימים נוראיים" (אם יש בנמצא)

4. דיון:

- מה היה מקומה של המנהיגות הדתית והפוליטית של הציבור הימני בארץ בהסתה שהתרחשה?
- האם לדעתכם יש להם אחריות?
- מה המקום של האחריות לרצח בימי הזיכרון? האם קיימת? האם אמורה להיות?
- האם נכון להיום, על מנת לרפא את הפצעים, על השמאל להניח לאחריות הימין, לסלוח ולהמשיך הלאה?

5. שלוש אופציות לטקסט, לבחירות צוות ההדרכה: "הדור שלא ידע", נאומו האחרון של רבין,

פתיחת כתב האישום של המדינה כנגד הרוצח יגאל עמיר:

א. קוראים קטעים מתוך הכתבה "הדור שלא ידע".

הטקסט הזה מעלה נקודות חשובות רבות. כדאי לקרוא את הטקסט, לסמן את הנקודות החשובות בעיניכם, ולכתוב לעצמכם את השאלות עליהן תרצו להתעכב במהלך הקריאה עם החניכים. על

המדריך לבחור את הקטעים הרלוונטיים מתוך הטקסט.

- מה ההבדל בין 'יום הזיכרון לרבין' לבין 'יום הזיכרון לרצח רבין'?
- מה ההבדל בין רצח לרצח פוליטי?
- מהו "פרויקט הניתוק של רצח רבין מהקשרו הפוליטי"?
- למה בכלל מתקיים היום דיון אם הרצח הזה היה רצח פוליטי או לא?
- למה הוא קורה? את מי הוא משרת?
- מי בציבור הישראלי היום עדיין מתייחס להקשר הפוליטי בתוכו הרצח הזה התרחש?
- מה אתם חושבים, עכשיו אחרי השיחה הזו, על תפקידה של העצרת המרכזית – מה היא אמורה לצעוק? מה היא אמורה להזכיר?

ב. קטע מנאומו האחרון של רבין, עצרת השלום 4.11.95.

זה טקסט שסביר להניח שרובם פגשו במסגרות החינוך הפורמלי. הוא רך יותר אבל אפשר בהחלט להוביל דיון על הסיבות לרצח, מה ניסה הרוצח להשיג, מה ומי נפגעו בליל ה-4.11.95 ביחד עם יצחק רבין? בנוסף לשאלות לדיון שמופיעות למעלה.

ג. פתיחת כתב האישום של המדינה כנגד יגאל עמיר.

השופטים מבהירים באופן שלא משתמע לשני פנים כי הפשע הוא אינו רק רצח של אדם ונפש אלא פגיעה ממשית בדמוקרטיה, בציבור הישראלי ובאחדותו סביב מוסדות המדינה. אפשר לקיים דיון על חומרת המעשה, על הזעזוע שמבטאים השופטים מהמעשה, על המשמעות הפוליטית הרחבה של הרצח כפי שעולה מתוך הטקסט, זאת בנוסף לשאלות שמופיעות למעלה.

תוך כדי הקריאה, חשוב לחדד את הדילמות האמתיות העולות: התייחסות לדרכו של רבין מדירה מהזיכרון הקולקטיבי את מתנגדיו. האם על מנת "לא לפגוע" בציבור הימני או הדתי יש לטשטש את נסיבות הרצח? את החזון הפוליטי שעליו רבין נרצח? אלה שאלות קשות שהתשובה להן היא לא חד משמעית, חשוב להציף עם החניכים את הדילמות, אך לא לוותר להם ולהניח להם להישאר באזורי הנוחות.

6. קוראים את הכתבה על אמירתו של דויד ביטן כי הרצח לא היה פוליטי, ואת התגובות השונות לדבריו.

- על רקע הכתבה האחרונה שקראנו, מה דעתכם על האמירה הזו של ביטן? מה היא מבקשת לעשות חברה הישראלית?
- מהי המגמה שמבקשת המנהיגות הימנית להוביל בהקשר של רצח רבין? למה?

נשאלת השאלה: כיצד הציבור הרואה עצמו ממשידך את דרכו – המדינית והאזרחית של רבין צריך להתייחס לטשטוש ולדה-פוליטיזציה שנעשית לרצח? רצח רבין היה רצח פוליטי, הרוצח היה אדם פוליטי שרצח את ראש הממשלה על דרכו הפוליטית שהוביל. טשטוש והשכחה של אלה, נועדו להקל ולרכך על הציבור הישראלי את ההיסטוריה, ומשכיחה את הקונפליקט הפוליטי, את החזון והדרך, דרכנו, שהיו ועודם תחת מתקפה.

7. אופציות לסיכום וחידוד של המושג "רצח פוליטי":

- א. צופים בקטע קצר מ**נאום ציפי לבני** בפני חניכי מכינת נופי פרת בנוגע על רצח רבין
- ב. קוראים את ההגדרה של מרכז רבין לרצח פוליטי
- ג. מקריאים ציטוטים של אישי ציבור ישראלים, מתחומים שונים, שמתייחסים לרצח הפוליטי.

המדריך מסכם את מה שעלה בדיונים ומחדד:

- רצח פוליטי הוא רצח שמטרתו להשפיע על מהלכים פוליטיים גדולים ולשנות מדיניות
- רצח פוליטי פוגע בבסיס הדמוקרטיה, בכוחו של הציבור להכריע את עתידו ושואף לרוקן ממשעות את מוסדות המדינה
- אסור לנו לשכוח שרצח ראש הממשלה יצחק רבין היה רצח פוליטי. רבין נרצח בגלל הדרך שהוביל והמדיניות שבחר בה ושנבחר בזכותה ולעולם לא לשתוק ולא להשלים עם אווירה אלימה שכזו להתקיים בחברה שלנו

הדור שלא ידע: מה מלמדים על רבין | הילו גלזר, 25.10.2015

כשלא מעט תלמידים אין בעיה להצדיק את מניעיו של הרוצח ואחרי שבתי ספר רבים התעלמו מיום הזיכרון לרצח רבין במשך שנים, נדרשת מערכת החינוך לחשיבה מחודשת על ההוראה של מורשת רבין ועל הרצח הפוליטי המכונן. ומה אם ההתרחקות מהפוליטיקה — בניסיון לשכנע את כולם לחזור וללמוד על רבין — הותירה אותנו עם תכנית לימודים חלולה

ב-1997, במסגרת חקיקת יום הזיכרון ליצחק רבין, נקבע גם כי מרכז רבין, שזה עתה הוקם, ישתף פעולה עם משרד החינוך בגיבוש מערכי שיעור שיופצו למחנכים לקראת יום השנה. הערכה הראשונה נועדה, כפי שניסחו זאת מחבריה, לסייע לבית הספר "להציג את זכרו ומורשתו של יצחק רבין" ו"לדון בלקחים העולים מן הרצח", והיא עשתה זאת באמצעות הצפת הדילמה הנפיצה ביותר בשיח הפוליטי בישראל, דרך שני מקרי מבחן: בראשון מספחת ממשלת ימין חזקה את יהודה ושומרון, ובשני מחליטה ממשלת שמאל חזקה לפנות את כל השטחים. התלמידים היו אמורים לדון כיצד יש לנהוג בכל תסריט מנקודת מבטם, כמי שמזומנים, כביכול, לשרת במילואים באותה סיטואציה. הערכות שהופצו בשנים הבאות התמקדו ברצח ובאווירה שקדמה לו: מערכי השיעור עסקו בנושאים כמו "בין ביטוי נאות להסתה" ו"מילים יורות", ונעשה שימוש מוגבר בסטיקרים, בקריקטורות ובכרזות מתוך הפגנות ימין שליבו את האלימות נגד רבין באותם ימים (רבין במדי אס.אס ושפס היטלר, רבין בכאפייה, רבין רוחץ את ידיו בכיור דם ועוד).

אלא שעם השנים עומעם העוקץ הפוליטי וכוסה במעטפת ניטרלית של "קיטוב בעם", עד שהוחלף בנרטיב ברוח "צו פיוס". מעשה הרצח — הרוצח, מניעיו, מקורות ההשראה שלו — נדחק לפינה צדדית, והותיר מקום לעיסוק מוגבר, יש האומרים מוגזם, ברבין האיש. גם בעיסוק הביוגרפי התקבעה היררכיה ברורה, שבה מודגשים המרכיבים הקונצנזואליים (פלמ"ח, רמטכ"ל, איחוד ירושלים, הסכם השלום עם ירדן ואפילו חייו המשפחתיים), ואילו החתירה לשלום עם הפלסטינים מוזכרת בחטף. מהערכה שהופצה לתלמידי היסודי והתיכון לקראת יום השנה ה-14 כבר נעדר כליל שמו של הרוצח.

בבית הספר גבעת גונן (ז"י"ב) בירושלים בוצע בשנים האחרונות אתחול של יום השנה לרצח וגם כאן בולט בהיעדרו הרוצח. בפורמט החדש הומר הטקס המאובן בשבוע שלם המוקדש לחינוך לדמוקרטיה שבמסגרתו נערכות בחירות למועצת תלמידים, מתקיימים פרלמנטים שבהם נידונות סוגיות שעל סדר היום הבית-ספרי (אם להתחיל את יום הלימודים ב-7:45 או ב-8:00), והתלמידים מאזינים להרצאות בנושאים מתחלפים. בשנים קודמות הרצו, בין השאר, נציגי תנועת אנונימוס, יצחק אברג'יל מהפנתרים השחורים, ובשנה שעברה, ברוח ימי צוק איתן, עמד שבוע הדמוקרטיה בסימן "אחדות מול אחדות". בין לבין גם מתקיים טקס סמלי לציון יום השנה לרצח רבין. אבל לדברי אורן טלר, חבר בתנועת המורים (תנועה הפועלת להעלאת חשיבות החינוך בישראל לסדר היום הציבורי), מחנך ורכז חברתי בגבעת גונן, "רבין משמש כטריגר ונמצא ברקע, אבל אנחנו משתדלים שהוא לא יהיה העיקר. הדגש הוא על שיח עכשווי ורלוונטי לחברה הישראלית. אנחנו עוסקים בסכנות שטמונות בפילוג בעם, בטשטוש של ערכים דמוקרטיים, ומצד שני יש בזה גם ממד של חגיגת דמוקרטיה."

מה הניע את השינוי?

"בשנים הראשונות לאחר הרצח יום הזיכרון קיבל אופי של יום אבל שמוקדש למורשת רבין, אבל כיום אני לא חושב שיש לכך הצדקה. יש משהו לא הוגן בקיום יום אבל שמזוהה עם אג'נדה פוליטית ומפלגתית מסוימת, בפרט כשרוב גדול בקרב התלמידים שלנו מתנגד לאג'נדה הזאת. תלמידים הפסיקו להרגיש

הזדהות עם הטקס ואמרו, 'אם זה ממשיך ככה אנחנו לא מוכנים להשתתף'. זו היתה ממש מחאה שהגיעה מצדס. מצד שני, עדיין היה בהם הרצון להיות חלק מהמסורת הבית-ספרית וגם אנחנו ראינו ערך גדול בשימור היום הזה."

יגאל עמיר מוזכר בשבוע הדמוקרטיה?

"לא, ואני מתעקש על כך. יגאל עמיר הוא לא העניין, אין סיבה לתת לו פרסום בהקשר הזה. הוא עשה את מה שעשה וקיבל את עונשו. החברה והעתיד שלנו, זה העיקר."

העובדה שהרוצח הגיע מהציונות הדתית לא רלוונטית להבנת חברה הישראלית בשעתו?

"במשך שנים נעשה ניסיון, מוצהר או סמוי, להשתמש בעניין הזה כדי לנגח את הציונות הדתית ולעשות לה דה-לגיטימציה. זה יצר תגובת נגד מאוד חזקה, שרק עוררה אנטגוניזם כלפי היום הזה. אני לא רואה במה זה יכול להועיל."

הנטייה לנתק את יום השנה לרצח רבין מהקשרו ההיסטורי ואגב כך לנפות רבים מסמליו הקונקרטיים — אוסלו, יגאל עמיר ואפילו דמותו של רבין עצמו — ניכרת ביתר שאת בזרם הממלכתי-דתי, והיא מיתרגמת לשתי מגמות הקשורות זו בזו: מחד גיסא נטרול המוקשים הפוליטיים והתכתם לכדי עיסה מימית, שקל ללוש בשם ערכים "אוניברסליים"; מאידך גיסא ריכוך ההתנגדות כלפי היום והפיכתו לנוח לעיכול לקהלים שאינם נמנים בהכרח עם "מחנה השלום". וכך, אם לפני כעשור רווחה ההנחה, שגם גובתה בעבודה מחקרית, שלפיה החינוך הממלכתי-דתי נוקט מדיניות בלתי מוצהרת של התעלמות מיום השנה לרצח, הרי שכיום, לטענת אנשי חינוך משורות הציונות הדתית, ניכרת אצלם דווקא נכונות גוברת לציין אותו [...]

רחל בוכה על בנה רבין

אם אמנם ניכרת בחינוך הממלכתי-דתי מגמה של נכונות גוברת לעסוק ברבין, היא תקפה רק לאגפים הליברליים והמתונים של הציונות הדתית, ואינה רלוונטית למה שמתרחש בכיסים הקיצוניים. כך או כך, גם מגמה זו מנוגדת לממצאי מחקר מ-2010 שערך שמוליק צ'יצ'יק במסגרת לימודיו לתואר שני במכללה האקדמית לחינוך אחווה, שהעלה כי מתוך 17 בתי ספר ממלכתיים-דתיים שנבדקו ("כולם בתחומי הקו הירוק, בכוונה לא הלכתי לקיצוניים"), ב-16 לא צוין היום כלל. "התוצאות הדחימו אותי והתחלתי קצת לדבר עם מורים מבתי הספר הללו", מספר צ'יצ'יק, "חלקם בכלל לא התביישו ואפילו היו גאים בכך שאצלם היום הזה לא מצוין. הנימוק שלהם היה, 'אני לא מאמין במורשת רבין ולכן אני לא מדבר על זה.'" [...]

[...] מבין הסממנים הללו, דומה שכריכת יום השנה לרצח רבין בציון מותה של רחל, החל באותו יום, הוא המשמעותי והנפוץ ביותר בחינוך הממלכתי-דתי. שורשי המנהג בליל הרצח — חבר הכנסת לשעבר [חנן פורת](#) ז"ל סיפר בשעתו ששמע על הרצח כשהיה בקירבת קבר רחל ואמר כי "רחל בוכה בכי מיוחד על בנה רבין" — אך הטמעת השידוך הזה במערכת החינוך הדתית היתה הדרגתית.

[...] "אף על פי כן, בספקטרום הרחב של ציונות הדתית מדובר בסוגיה עדינה וטעונה, משום שייתכן שהכוונה מלכתחילה לא היתה לשם שמים, אלא שהיתה בה נימה של התרסה, בבחינת 'בואו נזכור את רחל ולא את רבין'", מוסיף רוזנסון. "באופן די מעניין, הדבר התהפך ונוצרה איזושהי אחדות. כלומר זכה רבין וזכתה רחל שזכרם נכרך זה בזה." . שמואל שטח, מנכ"ל תנועת "נאמני תורה ועבודה", מפגין יחס

ביקורתי יותר כלפי ההכלאה הזאת. "העובדה שהציונות הדתית העלתה מן האוב את יום פטירת רחל אמנו היתה למעשה סוג של בריחה וניסיון לחמוק מאזכור משמעותי של רצח רבין", אומר שטח, אך מסביר שהציבור הדתי נקט צעד זה כ"תגובת נגד" להדרתו מנרטיב האבל הקולקטיבי.

"כשהייתי מגיע עם חניכים של בני עקיבא לקבר של רבין בסמוך לרצח, כל המבטים הופנו כלפינו, והמסר היה מאוד ברור — אתם אשמים, אין לכם מה לחפש כאן", הוא מספר. "לכן האינסטינקט הראשוני שלנו היה לקחת צעד לאחור, הפסקנו להגיע. אפקט דומה קרה במערכת החינוך. המסרים שהוכתבו לא איפשרו לנו להרגיש חלק. כשאני בא לציין את הרס הדמוקרטיה, אני לא רוצה שידברו איתי על פינוי התנחלויות. עם השנים החברה החילונית התבגרה מהנטייה לנכס את הרצח לשמאל. היה איזשהו שינוי דיסקט והבנה שהתכנים צריכים להיות ממלכתיים, ולא כאלה שמתרפקים על השלום במובן הפוליטי שלו."

אבל הרצח היה רצח פוליטי.

"בהחלט. רבין נרצח בידי נבל שהתנגד לדרכו הפוליטית. לכן המסר צריך להיות שכל דרך פוליטית היא לגיטימית כל עוד היא נעשית במסגרת כללי המשחק הדמוקרטיים. אבל לא אמורה להשתמע ממנו הצדקה של אוסלו."

לדברי שטח, מרגע שהבשילו התנאים, נקטה "נאמני תנועה ועבודה" פעולות אקטיביות כדי להטמיע את הנושא באג'נדה החינוכית של הציבור הדתי-לאומי. למשל, התנועה פנתה למו"ל של יומן המיועד לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי שממנו נעדר ציון יום השנה לרצח בדרישה שהיום יתווסף ללוח השנה, כפי שאכן קרה בתשע"ד. כמו כן, הוא מספר, קיימה התנועה שיח רציף עם מפקחים במשרד החינוך, והתריעה בפניהם בכל פעם שהתקבל מידע שלפיו מוסד חינוך כלשהו נמנע מלציין את יום השנה לרצח. "היינו ממש נודניקים והיום מספר התלונות שמגיעות הוא כמעט אפסי. העבודה שלנו מתמעטת. דחפנו את זה הרבה גם בכתבות ובמאמרים. באתר 'סרוגים', למשל, מציינים את היום בקביעות. יש תחושה של התקרבות, של חזרה מבורכת. אני אופטימי." שמבחינתו של שטח, האירוע המכונן עד כה היה העצרת לזכרו של רבין ב-2012, שבה לראשונה נטלה חלק בני עקיבא וכללה גם נאום של מזכ"ל התנועה דני הירשברג. "התכנון המקורי שלנו היה לקיים טקס אלטרנטיבי, אבל ברגע האחרון התקשר אלי הרב בני לאו וצעק: 'עד שסוף סוף הצלחנו לסלק את הפוליטיקה ולהכניס את בני עקיבא, אתם עושים עצרת אלטרנטיבית?' כמוכן, מיד הצטרפנו לעצרת המרכזית."

[...] הרב **יובל שרלו**, ראש ישיבת אורות שאול ברעננה, מספר, "אני מציין בישיבה את יום השנה לרצח אבל לא עושה מזה דרמה גדולה. מה שקורה מעבר לזה תלוי בהקשר. אם אנחנו עוסקים בסוגיה שהיא בעלת הקשרים חברתיים, אני עושה רפרנסים לאירוע. הרעיון הוא להשתמש ברצח רבין כבפלטפורמה לדיון בגבולות חופש הביטוי, לכידותה של החברה הישראלית ושלילה מוחלטת של כל אלימות פוליטית, אבל אני לא מתעסק בסוגיות של אשמה, מי אחראי, הסתה וכו'. הדיון הזה מוצה."

בתיכון הימלפרב לבנים בירושלים, מצוין יום השנה לרצח רבין יחד עם תלמידי תיכון בויאר הממלכתי הסמוך. הרב ירמי סטביסקי, מנהל הימלפרב ב-17 השנים האחרונות, סבור כי "באוכלוסייה של שני בתי הספר הקצוות פחות חדים, יש איזושהי התכנסות למרכז. כשהתלמידים נפגשים ומגבשים את הטקס, צצה לעתים מחלוקת בשאלה כמה מקום לתת לכמיהה של רבין לשלום, כי יש מי שחושב שנעשתה כאן טעות פוליטית. עם זאת, די מהר מגיעים לעמק השווה כי נקודת המוצא החינוכית היא הכרה בחשיבותו של שלטון החוק ושל השיח הדמוקרטי."

פרופ' ויניצקי-סרוסי סבורה כי העיסוק ב"שיח הדמוקרטי", כשהוא נטול כל הקשר, מחמיץ את הפואנטה. ואף שהיא מבהירה כי מחקרה תקף ל-2005, היא מבקשת להדגים זאת באמצעות אחת התצפיות מאז, שנערכה בבית ספר ממלכתי-דתי ("בתוך תחומי הקו הירוק", היא מדגישה), ובו הוחלט כי תלמידי כיתות א'ג' לא ישתתפו בטקס הבית-ספרי, אלא יקיימו במקומו מפגש מצומצם עם מורה. "במפגש המורה הדליקה נר, סיפרה על רבין הילד, כיצד הגן על המדינה וכו'", מספרת ויניצקי-סרוסי. "וכשאחד הילדים ביקש את רשות הדיבור והעיר ש'את רבין רצח יגאל עמיר', המורה הייתה אותה ואמרה, 'היום אנחנו מדברים רק על רבין'. בהמשך, כשילדה אחרת הצביעה ואמרה ש'את רבין רצח איש דתי', התשובה של המורה היתה דומה: 'אמרת לי ככה, היום אנחנו מדברים רק על רבין'. האנקדוטה הזאת מדגימה איזו הצלחה מסחררת נחל הפרויקט של ניתוק רצח רבין מהקשרו הפוליטי. בחלקים מסוימים באוכלוסייה הוא מתבטא בהשתקה מוחלטת — וכשלא מועבר שום מידע על רבין בוודאי שאין שום עיסוק ברצח ובנסיבותיו הפוליטיות — ובחלקים אחרים יש השטחה של דמותו: לא ראש ממשלה שהוביל מדיניות קונטרוברסלית אלא סבא אהוב. בחרנו בחינוך אמוציונלי על פני חינוך רציונלי ויש לזה מחיר."

האם טשטוש הממד הפוליטי הוא לא מחיר ששווה לשלם כדי שקהלים רחבים ירגישו בנוח לציין את היום?

"אני לא בטוחה. קהלים רחבים לא מציינים את היום — לא בחינוך החרדי, לא בחינוך הערבי ולא בבתי ספר רבים נוספים שאינם ממלכתיים. זה לא שעיקרנו את העוקץ הפוליטי ובתמורה הרווחנו מין יום יתנקס גיבינג' שבו כל החברה הישראלית מתכנסת סביב משהו."

ויניצקי-סרוסי מדגישה שלא מדובר בתופעה ייחודית לחינוך הדתי. לדבריה, "למערכת החינוך כולה קל יותר לציין את יום הזיכרון לרבין מאשר את יום הזיכרון לרצח רבין. גם בחינוך הממלכתי יש בריחה לביוגרפיה של רבין והאלהה של דמותו. בעיני, עדיף היה לדבר פחות על האיש ויותר על הרצח."

וכשכבר יש עיסוק ברצח בחינוך הממלכתי, כיצד הוא נעשה?

"מרגע שלקחו רצח פוליטי ועשו לו דה-פוליטיזציה, הוא נעטף במשמעות כללית של 'לא לאלימות'. אומרים לתלמידים שכיוון שכולנו אלימים, מתחצפים למורים או מקללים את החברים, בסוף זה מגיע לרצח של ראש ממשלה. זה נרטיב מאוד בעייתי, משום שהוא מטשטש את ההבדלים בין סוגים שונים של אלימות."

שמוליק צ'יצ'ק, שחקר את יחסם של תלמידים ליום השנה לרצח רבין, מוסיף, "הילדים לא טיפשים ומבינים שההקשר הוא חלול. ברגע שמנסים למכור להם שבגלל שהם הולכים מכות בהפסקה או לא נזהרים בדרכים נרצח ראש ממשלה, זה יוצר אצלם אנטגוניזם. וכשזה מגיע לצד פולחן אישיות לאיש, זה נעשה עוד יותר לא אמין. מה גם שמובלע בכך מסר סמוי מאוד בעייתי, שלפיו מי שהוא לא חציאל כמו רבין, מותר לרצוח אותו."

מחסום האדישות של התלמידים

עושה רושם, אם כן, שעיסוק משמעותי ומורכב ברצח הוא תלוי יוזמה פרטית של מחנך שהנושא יקר ללבו. בתיכון עירוני א' בתל אביב, למשל, לא מסתפקים בשנים האחרונות בטקס לציון יום הזיכרון, אלא מקיימים יום עיון שלם שבו כל שכבה עוסקת בנושא אחר: "חייו ומותו של יצחק רבין", "אלימות פוליטית", "תהליך השלום ומנהיגות בעת מחלוקת" ועוד. במסגרת זו גם מתקיימים מפגשים עם מרצים

חיצוניים ובשנים האחרונות היו אלה בין השאר הח"כים שלי יחימוביץ ודב חנין, העיתונאית אורלי וילנאי, הרב בני פרל ועו"ד גלעד שר, חבר בצוות המשא ומתן עם אש"ף בשנות ה-90.

בתיכון הכפר הירוק הוחלט בשנה שעברה לבטל את הטקס ולהמיר אותו ב"שביל זיכרון חווייתי". לתלמידים הוקרן סרטון ביוגרפי קצר על רבין ונסיבות הירצחו, שאחריו התבקשו לכתוב על פתק את תחושותיהם, בפורמט המועדף עליהם: שיר, מחשבה, שאלה. לאחר מכן נאספו אלף הפתקים מאלף התלמידים ונתלו על שני חבלי כביסה ארוכים שנמתחו בחצר בית הספר. לדברי גילי רומן, רכז פדגוגי בחטיבת הביניים וחבר תנועת המורים, "תלמידים רבים כתבו שאלות כמו 'האם אף פעם לא יהיה שלום?' או 'איך הגענו למצב הזה?' היו גם פתקים ביקורתיים, אבל לא עד כדי כך שנאלצנו לצנזר". בחלקו השני של היום הסתובבו התלמידים בין מיצג הפתקים. "זה איפשר להם עיבוד של דברים שתלמידים אחרים כתבו, שאחריו הם חזרו לדיון נוסף בכיתה", מסביר רומן.

הכפר הירוק ועירוני א' הם דוגמאות לבתי ספר בעלי זיהוי חברתי מובחן. כאשר אנשי ימין כתבו בדף פייסבוק שנפתח לקראת אחת העצרות לזכר רבין ביטויים כגון "השמאל חוגג את ליל יצחקוס וליל כל הקדושים" או "פסטיבל", הם כיוונו לאוכלוסייה בעלת מאפיינים דומים. ככלל, באופן לא מפתיע נראה שהמוטיבציה הגבוהה ביותר לפרוץ את מחסום האדישות של התלמידים, שכידוע עוד לא נולדו כאשר אירע הרצח ונוטים להתייחס אליו כאל היסטוריה רחוקה, קיימת בעיקר בקרב הסגלים החינוכיים ב"כיסים החילוניים" של החינוך הממלכתי.

יזהר דוד, מורה לאזרחות בתיכון גלילי בכפר סבא, שהחל לעסוק בהוראה לאחר שפרש מהשב"כ בתום 23 שנות שירות, מנסה לעשות זאת באמצעות שילוב זווית אישית. "בתקופה שקדמה לרצח הייתי חלק ממערך האבטחה הממלכתי של השירות ועסקתי בעיקר בפן המודיעיני", מספר דוד, חבר בתנועת המורים, "לכן השיחה שלי עם התלמידים מתמקדת בכישלון המערכתי של השב"כ באותו לילה — על ההתראה שלא הופנמה על כך שיהודי ינסה לרצוח את ראש הממשלה, על הגדרת האזור הסטרילי כסטרילי דווקא מערבים, על כך שהכוחות בשטח חשבו שיגאל עמיר הוא שוטר סמוי, עד כדי שבאו להתייעץ איתו בנוגע לחשוד. אני עובר איתם על כל פרטי האבסורד שקרה שם. כי רצח רבין, לצד היותו טרגדיה לאומית ענקית, הוא גם הכישלון הכי גדול של השב"כ לדורותיו."

אבל בעיסוק בכשלים האבטחתיים יש משהו קצת צר ופורמליסטי. איך מעבירים את המשמעויות היותר עקרוניות של האירוע?

"קודם כל, צריך לזכור שמדובר בתלמידים שעוד לא נולדו כשהאירוע התרחש, ולכן אתה חייב לספק להם איזשהו גירוי ראשוני, להדליק אותם, כי אחרת הם ישר מתעסקים בווטסאפים שלהם. מצאתי שהפן האישי משיג את המטרה הזאת. שנית, הפעילות לא מסתיימת בהרצאה שלי. אחריה אני מקרין לתלמידים קטע מתוך 'שומרי הסף', שבו ששת ראשי השב"כ מספרים על כל מה שקדם לרצח — הפיגועים, ההסתה, האנשים שעמדו על המרפסת בכיכר ציון. זה משלים להם את התמונה ומבהיר להם שהרצח לא קרה סתם ככה, מכלום."

אריזה פטריוטית

העובדה שקונספציית הזיכרון נוצקה לתוך תבנית חדירה ומחוררת, היא במידה רבה תולדה של המציאות הפוליטית בישראל מאז הרצח. לדברי יורם פרי, פרופסור לסוציולוגיה פוליטית ולתקשורת, בעברו פעיל

פוליטי במפלגת העבודה ששימש גם כיועצו של יצחק רבין, יצרה מציאות זו דיסוננס בלתי נמנע. "למערכת החינוך היה רצון כן ואמיתי לציין את הרצח המתועב, אבל מאחר שמאז הרצח ועד היום, למעט תקופות קצרות, המערכת מובלת בידי הימין הפוליטי שמתנגד לתהליך שרבין קידם, היא מצאה את עצמה במלכוד", הסביר פרי, העומד היום בראש המכון ללימודי ישראל באוניברסיטת מרילנד, בראיון טלפוני. "במציאות שבה הימין משתמש בקביעות במושג 'פושעי אוסלו לדין', איך אפשר להנציח את זכרו של רבין באופן חיובי? הרי גם הוא 'פושע אוסלו' לכאורה."

האקלים הפוליטי בישראל כפה התאמות גם על משפחת רבין, שלדברי פרי "נקרעה למן הרגע הראשון בין שתי תפיסות של הבניית זיכרון קולקטיבי: האם לזכור את רבין כמנהיג המחנה, ואז באמת יש מקום לדיבור על השלום, או לחלופין לבנות אותו כמנהיג לאומי, לאפשר לכלל הציבור להזדהות איתו, ובכך לבטל כל אפשרות להשמיע ביקורת על דרכו של הימין? דליה רבין, שבשנים הראשונות לא לחצה יד לנתניהו, שינתה כיוון באיזשהו שלב ומפעל ההנצחה קיבל גוון ממלכתי וניטרלי יותר של 'דמוקרטיה', ו'אחדות בעם'. גם בביוגרפיה של רבין הושם פתאום דגש על הישגיו במלחמת השחרור ואיחוד ירושלים. השלום זו הצדה."

[...] במסגרת אסטרטגיה זאת שווק רבין באריזה פטריוטית. יום השנה ה-16 לרצח צוין במערכת החינוך תחת הכותרת "אהבת הארץ" ובהקדמה לערכה נכתב: "הביוגרפיה של יצחק רבין מתכתבת עם הביוגרפיה של החברה הישראלית ודרך סיפור חייו ומותו ניתן ללמוד אודות מורכבותה של אהבת הארץ". בה בעת, פתח מרכז רבין לראשונה את תחרות הכרזות שקיים, שהיתה עד לאותה שנה סגורה לסטודנטים ממכללת שנקר. את הכרזה הזוכה עיצבה סטודנטית דתייה ממכללת אמונה בירושלים.

לדברי דליה רבין, מדיניות זו לא הוכיחה את עצמה. "אנחנו, כגוף ממלכתי שחיבר את הערכות עם משרד החינוך, אמנם לא ויתרנו על הרצח וההסתה, אבל כן עשינו פשרות שמטרתן להושיט יד למגזר הדתי. האמת היא שלא הצלחנו", אמרה רבין למוסף "הארץ", "אנחנו הקמנו מוזיאון מאוד חד-משמעי, שלא מתחבא מאחורי סיסמאות ועם זאת אמרנו: בואו נבחן את מה שהיה קודם, נברר מה קרה ולמה. אבל הם לא נענו לדושיח."

מי זה "הם" וכלפי מה לא היתה היענות?

"החינוך ההמלכתי-דתי, שבתי הספר שלו לא מסכימים לבוא למרכז רבין. שנים אנחנו מנהלים איתם משאים ומתנים, מלמעלה מגיעה ההנחיה כן להגיע, אבל בדרגים הנמוכים זה משום מה נעצר."

[...]

ומה עם שיעורי אזרחות?

הרצח אינו מוטמע בתוכנית הלימודים באזרחות (כשם שאירועים היסטוריים אחרים אינם מוזכרים בה במפורש), אך הדהוד מרומז שלו מופיע מעצם ההנחיה לעסוק ב"אלימות פוליטית". בישראל מאושרים שלושה ספרי לימוד באזרחות. מתוכם, "ישראל — מדינה יהודית ודמוקרטית" של ד"ר דוד שחר, הוא היחיד שעוסק באופן נרחב ברצח ובנסיבותיו כדוגמה לאלימות פוליטית. בספר "להיות אזרחים בישראל" בהוצאת משרד החינוך, שסביב עדכנו מתנהל ויכוח פוליטי ער בשנים האחרונות, מופיעים המושגים "אזרחות" לחוק מסיבות פוליטיות ו"עבריינות אידיאולוגית פוליטית", ללא אזכור של רצח רבין. הספר השלישי והחדש ביותר הוא "משטר ופוליטיקה בישראל", שכתב פרופ' אברהם דיסקין, איש המכון

לאסטרטגיה ציונית, המועדף על החינוך הממלכתי-דתי (לאחרונה עורר סערה ציבורית, כשנטען כי הוא מוטה פוליטית לימין). אצל דיסקין, כדוגמה לעבריינות פלילית אידיאולוגית, מובא בהערת שוליים רצח גדליה בן אחיקם ("ההתנגדות ביהדות לביצוע מעשי רצח פוליטיים משתקפת היטב בצום גדליה").

גל אורון, מורה לאזרחות בתיכון עירוני ה' בחיפה, אינו מוטרד מהנוכחות השולית של רצח רבין בספרי הלימוד. לדבריו, "בגלל שמרכיב מהותי בשיעורי אזרחות עוסק בדמוקרטיה — אלימות פוליטית, סכנות בדמוקרטיה וכו', התחושה שלי היא שיש מספיק פלטפורמות לגשת לנושא, גם אם בתוכנית הלימודים אין אזכור מפורש שלו. העיסוק ברבין הוא טבעי, כך שביחס לאירוע עצמו אני לא חושב שיש חוסר. מה שכן נדחק בהקשר של רבין, ולמעשה נעדר לחלוטין מהשיח במערכת החינוך, הוא העניין של הצגת השלום כאלטרנטיבה."

ומה עם אלטרנטיבת הטורנספר של גנדי או אלטרנטיבת הסיפוח של בנט — גם אותן היית מציע לכלול?
"מערכת החינוך צריכה להתחשב גם בשיח החיצוני. אם השמאל היה בהגמוניה מוחלטת זה היה סיפור אחר, אבל זה הרי לא המצב. להפך, התקבעה ההנחה שאין בכלל לגיטימציה לדון בשלום כאופציה. בהקשר של מורשת רבין חשוב בעיני להראות שלפחות היה מהלך כזה. הפיל בחדר — הניסיון לשנות את המצב בשטחים ולהקים בהם מדינה פלסטינית — בכלל לא נידון. הבריחה למחלוקות פנימיות בחברה הישראלית היא פספוס. בכלל, השסע הפוליטי בישראל, והוויכוח על קווי המתאר של השמאל והימין בישראל בהקשר מדיני, חסר בלימודי האזרחות."

ח"כ ביטן: "רצח רבין לא היה רצח פוליטי, פוליטיקאים לא רצחו

אותו" | 05/11/2016

יו"ר הקואליציה טען כי רצח רבין נעשה "על ידי אדם שניסה לעצור תהליכים"; על התאגיד אמר: "בדקנו את הפייסבוק של הבכירים - הם שמאלנים באופן מובהק" אריק בנדר, דנה סומברג

יו"ר הקואליציה, ח"כ דוד ביטן, התארח היום (שבת) באירוע שבתרבות בחולון וטען כי לא ישתתף בעצרת לזכר ראש הממשלה לשעבר יצחק רבין ז"ל כיוון ש"רצח רבין זה לא רצח פוליטי. רצח רבין נעשה על ידי אדם שניסה לעצור תהליכים ולא על ידי פוליטיקאים, כפי שמנסים לצייר". עוד טען כי "עצרת רבין צריכה להיות ממלכתית וממומנת על ידי כספי המדינה בהחלטת ממשלה".

אמירתו של ביטן כי רצח רבין אינו רצח פוליטי הציתה תגובות חריפות. ח"כ ציפי לבני שהתארכה באירוע שבתרבות במבשרת ציון ניצלה את אמירתו כדי להדגיש מדוע ישנו צורך מהותי להגיע לעצרת היום: "העצרת הערב היא להזכיר לכולם שיש פה דמוקרטיה וצריך להילחם עליה. החלטנו להרים את העצרת כי מה שקרה לפני רצח רבין קורה היום בישראל. אנחנו צריכים להזכיר את ההסתה שהייתה, להסתכל על מה שקורה היום – ולהילחם נגד זה. זה לא רק להזכיר את ראש הממשלה שנרצח – אלא להזכיר שיש פה דמוקרטיה שצריך להילחם עליה. כל מי שמבכה את פשע השנאה שהיה, צריך לבוא ולמנוע את פשע השנאה הבא. האופציה השנייה היא לשבת בבית ולהגיד שאין לנו סיכוי. נתניהו אמר השבוע לאופוזיציה מספיק עם הדכדוך – ואנחנו אומרים הערב שאנחנו לא מדוכדכים – אלא כועסים ורוצים להילחם".

"ב-95' המסית היה ראש האופוזיציה - היום הוא ראש הממשלה"

תגובתו של מזכ"ל מפלגת העבודה וסגן יו"ר הכנסת, ח"כ חיליק בר להתבטאויותיו של יו"ר הקואליציה בעניין רצח רבין והתאגיד: "ליגאל עמיר אמנם לא היה פייסבוק לחטט בו - אבל לא צריך להיות יו"ר קואליציה כדי להבין שמדובר ברצח פוליטי באופן הכי מובהק שיש. לרצח קדמה הסתה מאורגנת, שנאה, רדיפה של הימין הקיצוני, סימון מטרות וקריאות בוגד. אותה שנאה, רדיפה, סימון והסתה קיימת בדיוק גם היום - נגד עיתונאים, שופטים, קצינים וכל מי שחושב אחרת מהממשלה. רק בגלל זה חייבים לבוא הערב לכיכר ולהילחם על הדמוקרטיה". בעניין המעקב אחר עיתונאים, אמר כי "נראה שיו"ר הקואליציה עבר קורס מזורז בק.ג.ב הרוסי. סימון העיתונאים ותיוגם לאחר פשפש בעמוד הפייסבוק שלהם הוא חציית גבול נוסף בשלטון הדמוקרטי המידרדר של ממשלת נתניהו, ועצוב עוד יותר שהדברים קרו ונאמרו ערב העצרת השנתית ליצחק רבין ז"ל".

ח"כ עומר בר-לב התייחס לאמירתו של דוד ביטן על כך שבעיניו רצח רבין לא היה רצח פוליטי: "בזה אחר זה נרמסים ונשחטים כל ערכי היסוד של מדינת ישראל על ידי שכירי החרב של נתניהו. דוד ביטן תפס את ההובלה והוא שובר כל מסורת דמוקרטית, והפעם חצה את הקו האדום. רצח רבין היה שריפה פירומנית של הכרעת הרוב במדינת ישראל, שריפת הדמוקרטיה. רצח רבין היה אירוע פוליטי מובהק בו אדם אחד לקח את החוק לידיים ורצח ראש ממשלה נבחר. אם סיפור עמונה שייך לימין קיצוני משיחי וסיפור התאגיד שייך לרצון נתניהו להשתלטות על התקשורת, אמירתו הבוקר של יו"ר הקואליציה היא הסיפור המסוכן מכולם - שאיפת הליכוד לריסוק הדמוקרטיה הישראלית".

תגובת יו"ר מרצ זהבה גלאון לדברי ביטן על רצח רבין: "רבין נרצח על רקע פוליטי ובשל דרכו המדינית להביא לסיום הכיבוש ולחלוקת הארץ. כתוצאה מהסתה של ראש הממשלה שעמד על המרפסת מי שאומר שזה לא היה רצח פוליטי מבקש להשכיח ולשחרר מאחריות את אלו במערכת הפוליטית שהיו שותפים ואחראים."

ח"כ אראל מרגלית בתגובה לדברי ביטן כי "רצח רבין אינו פוליטי": "ראש הממשלה שולח את אנשיו במטרה לשנות את ההיסטוריה. אף אחד לא יוכל להעלים את תהלוכת ארון הקבורה שבראשה נתניהו צעד, אף אחד לא יוכל למחוק את עצרת ההסתה בכיכר ציון שבה נתניהו היה הנואם המרכזי לקול ההמון שצעק 'רבין בוגד'. גם היום נתניהו מוביל הסתה פרועה. נגד השמאל, נגד ערביי ישראל, נגד עיתונאים. ההסתה שפושטת ברחובות יותר גרועה מההסתה של 95' כי היא מועצמת גם ברשתות החברתיות בצורה פרועה וחסרת תקדים. אז, המסית היה ראש האופוזיציה, היום מי שעומד מאחורי ההסתה הוא ראש הממשלה."

ח"כ נחמן שי, המחנה הציוני, הגיב על דברי ח"כ ביטן: "הערב, בכיכר רבין תינתן התשובה לכל מי שמנסה לכתוב ההיסטוריה מחדש. עוד בחיינו מנסים בכירי במחנה הימין לשכתב את ההיסטוריה. רצח רבין היה אבי אבות של רצח פוליטי. אין יותר ממנו. הוא נועד לסכל תהליך פוליטי ואכן הצליח. הקרב על אוסלו הוכרע בשלש יריות אקדה. חזון השלום, עם זאת, עדיין חי, ורבים מאד בתוכנו ממשיכים להילחם עליו ולמענו". בעניין המעקב אחר עיתונאים בפייסבוק: "מק'ארתי לא מת, הוא חי ובוועט. אצלנו. מעקב אישי אחר עיתונאים כדי 'לחשוף' את דעותיהם הזכיר את החשוכים במשטרי העולם. כל זה קורה בשבוע שמאיימים על שופטי העליון ועל השידור הציבורי, הנכנס והיוצא. דמוקרטיה במצור".

ח"כ איציק שמולי על דברי ביטן בעניין רצח רבין: "אלה פשוט דברים מופרכים והזויים וניסיון בוטה לשכתב את ההיסטוריה. רבין נרצח כי בן הבליעל ביקש לקטוע את דרכו הפוליטית שקראה לפשרה מדינית ולשינוי סדרי העדיפויות במדינה; אם ח"כ ביטן זקוק לתזכורת מי עמד על המרפסת בכיכר ציון וניצח על מסע ההסתה והשלהוב שבסופו של דבר הובילו לרצח - נוכל לשלוח לו כמה תמונות שיבהירו עד כמה הרצח היה פוליטי."

מדברי יצחק רבין

"הרשו לי לומר, אני גם מתרגש. אני רוצה להודות לכל אחת ואחד מכם, שהתייצב כאן כנגד האלימות ובעד השלום.

הממשלה הזו, שיש לי הזכות לעמוד בראשה, יחד עם חברי שמעון פרס, החליטה לתת הזדמנות לשלום. שלום שיפתור את מרבית בעיות מדינת ישראל.

הייתי איש צבא עשרים ושבע שנים. נלחמתי כל עוד לא היה סיכוי לשלום. היום אני מאמין שיש סיכוי לשלום, סיכוי גדול. חייבים לנצל אותו למען העומדים פה, ולמען אלה שאינם עומדים פה. והם רבים בעם.

תמיד האמנתי כי מרבית העם רוצה בשלום, מוכן ליטול סיכון לשלום. ואתם כאן, בהתייצבותכם בעצרת זו, מוכיחים זאת, יחד עם רבים אחרים שלא הגיעו לכאן, שהעם באמת רוצה בשלום ומתנגד לאלימות.

אלימות היא כרסום יסוד הדמוקרטיה הישראלית. יש לגנות אותה, להוקיע אותה, לבודד אותה. זו לא דרכה של מדינת ישראל. בדמוקרטיה יכולות להיות מחלוקות, אך ההכרעה תהיה בבחירות דמוקרטיות, כפי שהיה הדבר ב-1992, שם נתנו לנו את המנדט לעשות את מה שאנו עושים ולהמשיך בכך.

אני רוצה להודות מפה לנשיא מצרים, למלך ירדן, למלך מרוקו, שנציגיהם מופיעים כאן ומביעים את שותפותם אתנו בצעידה לשלום. אבל מעל לכול – עם ישראל, בשלוש השנים של קיום הממשלה הזו, הוכיח שניתן להגיע לשלום, שלום הנותן פתח לכלכלה ולחברה מתקדמת.

שלום הוא קודם כול בתפילות, אבל לא רק בתפילות. שלום שהוא שאיפת העם היהודי, שאיפה אמיתית. השלום כרוך בקשיים, גם במכאובים. אין דרך לישראל בלי מכאובים.

עדיפה דרך שלום מאשר דרך המלחמה. אומר לכם את זאת מי שהיה איש צבא ושר הביטחון, ורואה את כאבי המשפחות של חיילי צה"ל. למענם, למען בנינו ונכדינו, אני רוצה שהממשלה הזאת תמצה כל שמץ, כל אפשרות, לקדם ולהגיע לשלום כולל. עצרת זו חייבת לשרד לציבור הישראלי, לציבור היהודי בעולם, לרבים רבים בעולם הערבי ובעולם כולו, שעם ישראל רוצה בשלום, תומך בשלום, ועל כך תודה רבה לכם"

[הנאום האחרון, עצרת השלום, נובמבר 1995]

מדינת ישראל נגד רוצחו של ראש הממשלה יצחק רבין

(תיק פלילי חמור מס' 498/95), בית המשפט המחוזי בתל אביב-יפו (27.3.1996)

דברי השופט אדמונד א' לוי:

"וגדול מאוד, מאוד הכאב!
היה איש – וראו: איננו עוד.
ושירת חייו באמצע נפסקה,
עוד שיר מזמור אחד היה-לו
והנה אבד המזמור לעד,
אבד לעד!"

(אחרי מותי / חיים נחמן ביאליק)

"בחרנו לפתוח במילותיו של המשורר הלאומי כי יש בהן כדי להדגיש את העיקר במשפט זה – אובדנו של מנהיג, שנגרם בעטיו של מי ששם עצמו לשופט הארץ. בכדורים ששיגר לעבר קורבנו טרף את חייו של ראש הממשלה המנוח, ופצע את אחד ממאבטחיו (...).

כתב האישום הנוכחי הוא מן החמורים שהוגשו לבית משפט בישראל. ההחלטה לרצוח את ראש הממשלה, שהתקבלה בשקול קר ובדעה צלולה, אינה עוד עבריינות 'רגילה' שגם בה אין להקל ראש, אלא כזו שהתבצעה, כך לפחות על פי גרסת הנאשם, על רקע פוליטי, שעד כה סברנו לתומנו שהיא נחלתם של אחרים ולא נחלתנו.

כל תיק העוסק באובדן חיי אדם, מותיר בלבו של השופט משקע וצלקת עמוקים. כל תיק כזה מקצר את ימיו של הדיין. כך – בדרך כלל, ובמקרה זה על אחת כמה וכמה. גם ברגעים אלה כאשר אנו משמיעים את גזר הדין מלווה אותנו תחושה קשה, ולא נפריז אם נאמר שהלב דואב והעין דומעת.

אנו חשים צער עמוק על שהומת אדם, מנהיגם של מדינה ועם, שנשא בעולו של השירות הציבורי במשך עשרות שנים, תחילה כחייל ואחר כך כמדינאי. לאורך דרכו ארבו לו סכנות רבות, ומכולן הצליח לחמוק, עד אשר בהיותו בשיא פעילותו, השיגוהו כדורים שנורו מכיוון בלתי צפוי, לא זר ואויב, אלא של אחד מתוכנו.

גלי הזעזוע שפקדו אותנו פרצו גבולות וימים (...).

הלב דואב והעיין דומעת, גם משום שאנו כעם ספגנו סטירה מצלצלת על לחי חשופה כשהתברר שהעבריינות הגיעה גם לחיינו הפוליטיים, כשממניעים לכאורה אידיאולוגיים, קופד פתיל חייו של אדם. והרי ההיסטוריה מלמדת שכל אידיאולוגיה המקדשת את הרצח כאמצעי, סופה שהרצח נהפך להיות כל האידיאולוגיה כולה.

ושוב ניצבת לפנינו הוכחה, שפיחות הערכים שבקרבתנו הפך לנגע, עד שגם חשיבותם של החיים וקדושתם, שהיו ערך נשגב וכזה שאינו שנוי במחלוקת, שוב אינם כתמול-ששום (...).

כשעלו הרהורים בדבר האפשרות של התנקשות בחייו של מנהיג בישראל, ביטלונה כבלתי סבירה, הואיל והאמנו לתומנו שבתחום זה אין אנו ככל העמים. ולפתע באה אשליה זו לקיצה, והתמונה של ראש הממשלה המנוח מתמוטט, לאחר שכדוריו של מתנקש השיגוהו, אינה משה מאז מנגד עינינו.

אותם כדורים פצעו אנושות אומה שלמה ומיליונים רבים (...).

הנאשם הניצב לפנינו ודומיו הם חלום הביעותים של כל שוחר דמוקרטיה, ולא חשוב כלל המחנה שאילו הוא משתייך.

(...) כל רצח הוא מעשה נתעב, אך זה הנדון בפנינו נתעב שבעתיים, הואיל ולא זו בלבד שהנאשם לא הביע חרטה או צער, אלא ביקש להראות כמי ששלם עם המעשה שביצע. מי שמקפד פתיל חייו של אחר בדם קר ובשלוות נפש שכזו, רק מעיד על עצמו לאילו תהומות של דלות ערכים הדרדר (...).

העובדה שצמחו בקרבנו גידולי פרא שכאלה, מחייבת לבדוק אילו חלקים במערכת החינוך בישראל כשלו, כשלא הצליחו להנחיל ולבסס את עקרונות הדמוקרטיה בקרב חלק מהדור הצעיר. מעשיו של הנאשם אינם רק כישלונו האישי, ולא עמו לבד אנו באים היום חשבון, אלא עם כל מי שבדרך ישירה או עקיפה, במפורש או מכללא, נתנו לו להבין שמותר לגדוע חיי אדם על מזבח ה"מולך" של אידיאולוגיה מסוימת.

(...) במשטר דמוקרטי מותר ולעתים אף רצוי לחלוק על השקפת השלטון ועל קו מדיני שאותו נקט. אך הכל צריכים לשנן, השכם וערב, שעם החפץ חיים אינו מחליף את הנהגתו בכדוריו של מתנקש והדרך האחת לעשות זאת היא – בחירות חופשיות ודמוקרטיות, או הצבעת אי אמון בכנסת.

כל עוד לא נפלה החלטה ברוח זו, הממשלה שנבחרה היא היחידה המונה על ענייני המדינה והכל סרים למרותה".

דברי השופט ד"ר עודד מודריק:

"מעבר לאסון האישי, מעבר לצער, הכאב ואפילו הזעם על הירצחו של אדם, מצביא ומדינאי רב עלילה, מצוי דבר נוסף שהוא מהותי ומייחד: שלוש יריות האקדח שנורו מאקדחו של הנאשם כווננו אל יצחק רבין כמשל, כמי שמחזיק בידיו את שרביט ההנהגה של מדינת ישראל במתכונתה ובצלם משטרה הנוהג.

היריות הללו, כשם שנתכוונו לרוצחו נפש, הן גם כווננו כדי להמיט חורבן על המדינה כולה. מגמת פני הרוצח הייתה להשמיט את הבסיס מתחת לפני המשטר במדינת ישראל, לזרוע שטנה ושנאה ולגרור לפירוד לבבות".

רצח פוליטי

מרכז רבין

פוליטית (הפגנות, שביתות, פנייה לאמצעי התקשורת) ובאמצעים לגיטימיים נוספים אחרים.

הדרך המרכזית לשנות מדיניות ממשלה שאותה מוביל העומד בראשה, היא השתתפות בבחירות שיאפשרו לבוחר לבטא את עמדתו בקלפי ולקוות שתבוא לידי ביטוי. בכל הדמוקרטיות המערביות מתקיימות בחירות במועדים קבועים. תוצאות הבחירות תקבענה לאן פניה של המדינה בנושאי חוץ, ביטחון, כלכלה וחברה. בחירות הן מכשיר יעיל להבטיח את אחריות הממשלה כלפי ציבור הבוחרים. הן מאפשרות לבוחרים להחליף את הממשלה אם פעילותה אינה מקובלת עליהם. חילופי שלטון תקופים, מחזוריים ונטולי אלימות הכרחיים לכל משטר דמוקרטי.

כל עוד בשלטון נמצא ראש ממשלה שנבחר בבחירות דמוקרטיות, ראש הממשלה הנבחר הוא ראש ממשלה לגיטימי, וכל עוד הוא אוהז בשלטון, הוא ראש הממשלה של כלל האזרחים. רצח של ראש ממשלה מהווה התכחשות לצורת השלטון הדמוקרטית. הרצח האידיאולוגי מהווה סכנה עבור הדמוקרטיה כולה, שכן באמצעותה הוא חותר תחת העיקרון של שלטון העם. בניגוד לרצח ממניעים פרטיים, לביצוע רצח פוליטי נדרשת במידה רבה אווירה ציבורית "אוהדת" ה"מכשירה" את הרצח. כך היה במקרה של רצח ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל, כפי שנכתב בגזר הדין נגד רוצחו, שחלקו מובא להלן.

רצח פוליטי הוא פעולת טרור הנובעת ממניעים אידיאולוגיים. לטרור צורות שונות ומגוונות. צורתו הרווחת והנוראה היא הריגת אזרחים חפים מפשע להשגת מטרות פוליטיות וציבוריות, אך רצח מנהיגים פוליטיים להשגת שינוי פוליטי הוא צורת טרור ותיקה הרבה יותר ודוגמאות רבות לה לאורך ההיסטוריה, למן תקופת המקרא. נדמה כי צורה זו של טרור זכתה לפופולריות מפני שבעיני הרוצח היא נראית הדרך היעילה ביותר לשינוי מהלך מדיניות שקבע המנהיג.

משטר דמוקרטי מתבסס על העיקרון של "שלטון העם", שלפיו העם הוא הריבון, הוא מקור הסמכות השלטונית, הוא הבוחר את נציגיו לשלטון. לפי עיקרון זה, המשטר הדמוקרטי נבחר ושולט בהסכמת "רוב העם", וגם אותו חלק של העם שלא בחר בממשלה, אמור לקבל את בחירתו מתוך כיבוד כללי הדמוקרטיה.

מותר למתנגדי הממשלה להביע את דעותיהם בגלוי ולהגן עליהן. גם אם דעות אלה אינן מקובלות על ראש הממשלה, על המפלגה השלטת ועל ציבור בוחריהם, יש להן זכות להיאמר ולהישמע. כאמור, חופש הביטוי הוא זכות יסוד, גם אם הדברים הנאמרים הם מרגיזים ובוטים. הזכות לבקר את השלטון היא זכות חשובה במשטר הדמוקרטי; בלעדיה השלטון עשוי לעשות ככל העולה על רוחו.

החלקים בציבור שהמדיניות של ראש הממשלה אינה לרוחם, יכולים לנסות לשנותה על ידי מעורבות והשתתפות בפעילות

1

נגיב מחפז

"רצח פוליטי אינו מועיל לשום דבר, אינו משרת שום מטרה. אני דוחה דרך זו של מאבק בלי הסתייגות. נתעבת היא בעיני, ואני מקווה שכך היא נראית בעיני הרוב מכריע של האנושות כיום, ברוב הארצות, בכל מקום. זו דרך השנאה והאכזריות, ההתרחקות מדיאלוג אנושי. זו הדרך הקוראת להכות, לירות באקדח ולתקוע סכין, להרוג ולרצוח והיא מוליכה את ההולכים בה אל נתיב הכליה והאבדון. זה רוע בהתגלמותו, רשע טהור"¹

[1995]

2

ראובן ריבלין

"רבין לא נפל שדוד בגלל האיש שהיה (...) הרוצח ראה בו סמל לאומי ופגע בו מתוך רצון לערער את יכולת קבלת ההחלטות של ממשלת ישראל, של כנסת ישראל, של החברה הישראלית ושל הדמוקרטיה הישראלית (...). כשמתנקש נוטל את אקדחו מתוך מחשבה שלכדורי המוות שלו יש כוח להכריח עם שלם לצעוד בדרך שלו, זה סימן שאיבדנו את השפה המאפשרת לנו (...) לזעוק,

להתנגד ולשכנע"².

[2015]

3

עזר ויצמן

"קולם של כדורי הרצח יהיה בזיכרונו של העם היהודי ושל מדינת ישראל ובספר דברי הימים שלנו לדורי דורות ולדיראון עולם. באותו לילה נרצח ראש הממשלה והמדינה כולה נפצעה קשה"³

[1998]

4

ידידיה שטרן

"מטרתנו של הרוצח לא הייתה האדם יצחק רבין אלא ראש ממשלת ישראל. מדובר ברצח פוליטי שנועד לשנות את מדיניותה של הרשות המבצעת ולמנוע את מימושו של הסכם אוסלו. היריות בכיכר מלכי ישראל (כשמה אז) ביקשו להחליף את הפתק שבאמצעותו בוחרים בהדק האקדח שבאמצעותו רוצחים. הפגיעה ביצחק רבין נועדה להשיג השתלטות אלימה על שוק הדעות וההכרעות הלאומי. ולכן הדם שנשפך בכיכר העיר היה לא רק דמו של 'האיש ההוא' אלא גם דמה של הדמוקרטיה. היריות כווננו נגד הממלכתיות עצמה"⁴

[2015]

5

בנימין נתניהו

"יהיו חילוקי הדעות בינינו אשר יהיו, ויכולה המחלוקת בינינו להיות חריפה כפי שתהיה, אסור שתהיה אלימות פוליטית בקרבנו. עלינו להבטיח לעצמנו לדבוק במסורת הדמוקרטית הרואה באלימות הפוליטית פגיעה בלתי נסבלת באושיות קיומנו"⁵

[1996]

6

אבי שגיא וידידיה שטרן

"האדם שנפל שדוד בכיכר העיר היה אמצעי: המטרה הסופית של הרוצח היתה הממלכתיות הישראלית. האקדח כוון אל רבין משום שהחזיק בכוח הסמלי והמעשי לפעול בנושאים מרכזיים ככלי של המדינה. במקום שוק רעיונות, מפלגות, קלפי וקואליציה הוצעו לנו אקדח וכוח קנאי עיוור ונחוש"⁶

[2011]

1. נגיב מחפז - סופר ואינטלקטואל מצרי, חתן פרס נובל לספרות לשנת 1988
2. ראובן ריבלין - נשיא מדינת ישראל, לשעבר יו"ר הכנסת ושר התקשורת
3. עזר ויצמן - נשיאה השביעי של מדינת ישראל, היה מפקד חיל האוויר ושר הבטחון
4. ידידיה שטרן - פרופסור למשפטים, לשעבר סגן נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה ודיקנט הפקולטה למשפטים בבר אילן
5. בנימין נתניהו - ראש ממשלת ישראל, שר הבטחון ושר הבריאות
6. אבי שגיא - פרופסור, פילוסוף בתחום הפילוסופיה היהודית, ראש תכנית בחוג לפילוסופיה באוני' בר אילן

משבצת רביעית: שלום, נעים מאד - שותפות יהודית-ערבית

משבצת זו עוסקת במשימה של הדור שלנו – הדור שנולד וגדל אחרי הרצח, המשימה להמשיך את דרכו האזרחית של רבין, היא קידום שוויון אזרחי, תוך שותפות יהודית-ערבית. במשבצת זו נעסוק ביכולת שלנו לעשות שלום סביבנו, לקדם שיח, שוויון ושותפות אמיתית בין יהודים וערבים בישראל.

מהלך המשבצת:

7. **פתיחה:** צופים [בסרטון שפרסמה תנועת "עומדים ביחד" על ההיסטוריה של היחסים בין ראש](#)

[הממשלה יצחק רבין ז"ל למנהיגי החברה הערבית](#)

8. **קוראים קטע מתוך הטקסט "מנהיגות לדורות: על סדר העדיפויות הלאומי החדש של ממשלת רבין השנייה" של ד"ר הלל בן ששון.**

- מה אנחנו מבינים מתוך הטקסט הזה על האופן שבו רבין תפס את אזרחי ישראל הערבים? מהי מורשתו האזרחית של רבין?
  - מה המשמעות של השותפות הפוליטית עם הערבים שהוביל רבין?
  - מה בין זה לבין מה שקורה היום? איך נתפסת היום "הישענות" של הממשלה על נבחרי הציבור הערבים? מה משמעות המושג "רב יהודי"? מה משמעות חוק הלאום מנקודת מבט זו?
9. **קוראים ביחד את הטקסט שפרסם איימן עודה בניו יורק טיימס בספטמבר האחרון.**

- מה מלמד הטקסט הזה על החברה הערבית בישראל?
- מה הפער בין מה שקראנו עכשיו לבין הדברים שאנחנו נוטים לחשוב, שהחברה הישראלית על מנהיגיה הבכירים ביותר מייחסת לחברה הערבית ונבחריה?
- האם ישראל היא חברה דמוקרטית? האם מתקיים בה שוויון בין האזרחים?
- מהי מנהיגות בעינכם? באיזה אופן איימן עודה הוא מנהיג?
- איזה שינוי הייתם רוצים לראות בקשר שבין החברה היהודית לזו הערבית בישראל? מה נדרש כדי להוביל שינוי שכזה?

2. **צופים בסרטון מתוך כנס ה1 במאי של קרן ברל כצנלסון משנת 2018, בטד טוק של נסרין חדאד חאגי-**

[יחיא, ראשת התוכנית ליחסי יהודים-ערבים במכון הישראלי לדמוקרטיה.](#)

- מה אנחנו יכולים לצפות מהמנהיגים שלנו על מנת להוביל שינוי ביחסים בין ערבים ויהודים בישראל?
- מה אנחנו כצעירים, יכולים לשנות, לקיים ולעשות על מנת לקדם במשאבים שלנו את השינוי שהיינו רוצים לראות?

3. **לסיכום, צופים [בנאום יצחק רבין ז"ל בוועידה ה9 של הנוער העובד והלומד](#) בו הוא פונה לנוער ומגדיר את הציפיות שלו מהם.**

מתוך: מנהיגות לדורות: על סדר העדיפויות הלאומי החדש של ממשלת

רבין השנייה | ד"ר הלל בן ששון

שוויון אזרחי לערביי ישראל

"חברי הכנסת, יהיה זה נכון להודות, שמשך שנים שגינו בהתייחסות לאזרחים הערבים והדרוזים. היום, כמעט 44 שנה אחרי הקמת המדינה, יש פערים לא קטנים בין היישוב היהודי ליישוב הערבי בתחומים רבים. בשמה של הממשלה החדשה אני רואה לנכון להבטיח לאוכלוסייה הערבית, הדרוזית והבדואית, לעשות כל שאפשר לסגירת הפערים הללו."

מילים אלה מתוך נאום הבכורה של ראש הממשלה רבין 1992 לא נותרו בגדר הבטחות ריקות וחלולות. במגוון רחב של תחומים עשתה ממשלת רבין למען הציבור הערבי בישראל יותר מכל הממשלות שקדמו לה, ולעיתים - למרבה הצער - גם יותר מן הממשלות שבאו בעקבותיה. בתחום החינוך, לדוגמה, קידם רבין העדפה מתקנת לחינוך הערבי, בצד תוספת של כיתות ושעות לימוד לחינוך היסודי במגזר זה. ממשלתו הקימה ארבעים ושמונה תחנות בריאות לאם ולילד ביישובים ערביים, והביאה לקפיצת מדרגה משמעותית באיכות תשתיות ומפעלי הביוב ביישובים אלו. בתחום השלטון המקומי, חלו מהפכות של ממש. כך לדוגמה מספר המועסקים והתקציבים של רשויות מקומיות ערביות התקרב בתקופת רבין למקבילות במגזר היהודי, לראשונה הוכרו כפרים ערביים באזורי עדיפות לאומית, לראשונה הוקמו יחידות סביבה ברשויות ערביות, ובמקרים בודדים אף הורחבו שטחי שיפוט של רשויות אלו. לבסוף, במישור הייצוגי והסמלי, בתקופת רבין מונה לראשונה שגריר ערבי למדינת ישראל, ושולבו ערבים כצוערים בשירות החוץ.

יהיו שיתלו את השיפור הדרמטי שחל בהשקעה הממשלתית לטובת המגזר הערבי בכורח השותפות הפוליטית שקשר את רבין עם המפלגות הערביות. כזכור, בחלקים ניכרים מתקופת כהונתה נסמכה ממשלת רבין על תמיכתן של מפלגות ערביות בדמותו של גוש חוסם מחוץ לקואליציה. (הקונסטלציה הפוליטית הזו הפכה מאוחר יותר כבסיס לרעיון העיוואים הפסול לפיו רוב פרלמנטרי שאיננו "רוב יהודי" הינו חסר לגיטימיות ריבונית). קיים עם זאת יסוד סביר להאמין כי מחויבותו של רבין לשיפור מעמדם של ערביי ישראל וההשקעה חסרת התקדים של ממשלתו במגזר זה, נטועות במחויבות ערכית עמוקה יותר מן השיקול הקואליציוני הצר.

באחרית ימיו, הבין רבין כי שכנותנו לערבים - בתוך מדינת ישראל כמו גם מחוצה לה - אינה גזירת גורל טראגית, אלא הזדמנות לייעוד משותף. ה

השקעה הכלכלית, התשתיתית והייצוגית שהשקיע רבין במגזר הערבי היו בסך הכל צעדים ראשוניים בדרך לשותפות אזרחית משמעותית. יחד עם זאת, כמי שמאמין באמונה שלמה כי שילוב מלא ושוויוני של אזרחי ישראל הערבים במדינה הוא גם צורך עליון וגם ערך עליון, הנהגתו של רבין בנושא זה, וההבנה כיצד שותפות אזרחית שיוויונית מעצימה את חוסנה הבטחוני-לאומי של המדינה, צריכה להוות מופת לכל מי שמזהה את עצמו כשמאל ישראלי.

שלשת העקרונות האלה תקפים וחיוניים למדינת ישראל גם היום, עשרים שנה לאחר שרבין עצמו נרצח. ראוי להנהגת המדינה בכלל, והנהגת השמאל בפרט, לחקוק עקרונות אלה על ליבה, ולפעול במרץ על מנת ליישם גם היום. קידום חשוב בהרבה מעוד טקס בכיכר העיר.

"האזרחים הערבים הפלסטינים של ישראל בחרו להפנות את הגב לראש הממשלה בנימין נתניהו, לפוליטיקת הפחד והשנאה שלו, לחוסר השוויון ולשיסוע שקידם בעשור האחרון.

בקיץ שעבר הכריז נתניהו שהאזרחים הערבים הפלסטינים של ישראל, שהם כחמישית מאוכלוסייתה, יהיו אזרחים סוג ב' — רשמית. "ישראל איננה מדינת כל אזרחיה", כתב נתניהו באינסטגרם, אחרי שהעביר את חוק הלאום. "על פי חוק הלאום שהעברנו, מדינת ישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי, ורק שלו."

ממשלת ישראל עשתה כל מה שביכולתה כדי לדחות אותנו, את האזרחים הערבים הפלסטינים, אך השפעתנו רק גדלה. אנחנו נהיה אבן הפינה של הדמוקרטיה. אנו, האזרחים הערבים הפלסטינים, איננו מסוגלים לשנות לבדנו את המסלול שבה צועדת ישראל, אבל השינוי הזה אינו אפשרי בלעדיו. טענתי קודם לכן שאם מפלגות המרכז-שמאל של ישראל מאמינות שלאזרחים הערבים הפלסטינים יש מקום בארץ הזו, עליהן לקבל גם את זה שיש לנו מקום בפוליטיקה שלה.

כיום למפלגות האלו כבר אין ברירה. לפחות 60% מהאזרחים הערבים הפלסטינים הצביעו בבחירות האחרונות, והרשימה המשותפת, הקואליציה המייצגת מפלגות ערביות ומפלגה יהודית-ערבית, זכתה ב-13 מושבים והיתה לרשימה השלישית בגודלה בכנסת. אנחנו נחליט מי יהיה ראש הממשלה הבא של ישראל.

בשמה של הרשימה המשותפת, אני ממליץ שנשיא ישראל יטיל על בני גנץ, מנהיג מפלגת המרכז כחול לבן, להיות ראש הממשלה הבא. זה יהיה הצעד המשמעותי ביותר שיסייע ליצור את הרוב הדרוש כדי למנוע עוד קדנציה לנתניהו ולהביא לסופה של הקריירה הפוליטית שלו.

עמיתיי ואני קיבלנו החלטה זו לא כתמיכה בגנץ ובמדיניותו המוצעת. אנחנו מודעים לעובדה שגנץ סירב להתחייב לדרישות הפוליטיות הלגיטימיות שלנו למען עתיד משותף, ולפיכך אנחנו לא נצטרף לממשלתו. דרישותינו לעתיד משותף ושוויוני ברורות יותר: אנחנו רוצים משאבים לטיפול בפשיעה האלימה המשתוללת בערים ובעיירות הערביות, וכן לדיוור ולחוקי תכנון שיאפשרו למי שגרים במועצות ערביות אותן זכויות כפי שיש לשכניהם היהודים. אנו דורשים כי לתושבי המועצות הערביות תהיה יותר גישה לבתי חולים, וכי הקצבאות לכל הזקנים בישראל יגדלו כדי שזקנינו יוכלו לחיות בכבוד. אנחנו עומדים על יצירה ומימון של תוכנית שתמנע אלימות נגד נשים.

אנחנו מבקשים הכרה בכפרים ובעיירות בלתי מוכרים — רובם ערביים-פלסטיניים — שאין להם חיבור לחשמל ולמים זורמים. אנחנו מתעקשים על המשך השיחות הישירות בין ישראלים לפלסטינים כדי להגיע להסכם שלום, שישים קץ לכיבוש ויביא להקמת מדינה פלסטינית עצמאית על בסיס גבולות 1967. אנו קוראים לביטול חוק הלאום שהכריז עליי, על משפחתי ועל חמישית מהאוכלוסייה כי אנחנו אזרחים סוג ב'.

במשך עשרות שנים סירבו המועמדים לראשות הממשלה לתמוך בסדר יום שוויוני, ועל כן לא המליצה שום מפלגה ערבית או ערבית-יהודית על ראש ממשלה מאז 1992. עם זאת, הפעם הבחירה שלנו שונה. החלטנו להוכיח שאי אפשר להפנות גב לאזרחים הערבים הפלסטינים ולהתעלם מהם. החלטתנו להמליץ על גנץ לראשות הממשלה, בלא שנצטרף לממשלת אחדות לאומית הצפויה שלו, היא מסר ברור שהעתיד היחיד למדינה זו הוא עתיד משותף, ושאינן כל עתיד משותף בלא שיתוף מלא ושווה של האזרחים הערבים הפלסטינים.

בבוקר שלאחר אישור חוק הלאום המפלה, הסעתי את ילדיי לבית הספר וחשבתי איך אגדל אותם במדינה ששוב ושוב דוחה את הילדים הערבים הפלסטינים. ממשלות ישראל הבהירו את היחס זה בכל פעם מחדש: משנות הממשל הצבאי שהוטל על הערבים בישראל החל מכינון המדינה ועד 1966, דרך הניסיונות הישנים-נושנים לדכא את התרבות הפלסטינית ועד ההחלטה המתמשכת לכבוש את האדמות ואת חייהם של אחינו ואחיותינו בגדה המערבית ובעזה.

בכל פעם שאני לוקח את שאם, בתי הצעירה, לבית ספרה, אני רואה פסוק שנכתב על הקיר שלקוח מספר תהילים: "אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה". בבחירתנו להמליץ על גנץ, הוכחנו ששיתוף הפעולה בין העם הערבי ליהודי הוא האסטרטגיה הפוליטית העקרונית שתוביל לעתיד טוב יותר לכולנו. אינספור בני אדם בישראל ובעולם יהיו אסירי תודה משיראו את קצו של שלטון השקרים והפחד, שלטונו המושחת והממושך של נתניהו.

אנו נמשיך בפעילותנו למען עתיד טוב ושוויוני יותר, ובמאבקנו למען זכויות אזרח בזהותנו הלאומית כפלסטינים. יש די מקום לכולנו במולדתנו המשותפת, די מקום לשירה של מחמוד דרוויש ולסיפורים של סבינו, די מקום לכולנו לגדל את משפחותינו בשוויון ובשלום."

הצעות למעגלי שיח לפני העצרת:

1. מורשת רבין בהקשר של שותפות יהודית ערבית

קוראים יחד את [מאמר הדעה](#) של נסרין חדאד חאגי-יחיא "דו קיום מתחיל במפגשים, וחלוקה שוויונית של תקציבים".

מקיימים דיון:

- איך הנושא הזה קשור ליום הזכרון ליצחק רבין?
- למה שנדבר על זה בכלל?
- איפה בחיים שלנו אנחנו פוגשים באזרחים ערבים? במה הם דומים לנו? במה שונים?
- היינו רוצים להפגש יותר? באיזה אופן אפשר לקיים מפגש שכזה?
- אילו אתגרים קיימים בו?
- למה מפגשים שכאלו לא מתקיימים באופן שוטף במסגרות בהם אנחנו לוקחים חלק?
- ממה אנחנו מפחדים? מה מסקרן אותנו?

דו קיום מתחיל במפגשים, ובחלוקה שוויונית של תקציבים | אפריל 2019 | נסרין חדאד האג'יחיא

הפערים בנקודות הפתיחה בין יהודים לערבים ניכרים כבר ברגע שהם יוצאים מחדר הלידה – החל ממקום המגורים, דרך מערכות החינוך הנפרדות וכלה בשוק העבודה. ואולם, ישנן כמה אבני דרך בהן יכולים להתקיים מפגשים משמעותיים בין שתי האוכלוסיות, אך גם שם ישנו פער גדול בשל היעדר חלוקת תקציבים הוגנת ושוויונית

כתבה שפרסמה לאחרונה מירב ארלוזורוב תחת הכותרת "ישראל מתקמצנת על התלמידים הערבים - ומפסידה תוצר של 130 מיליארד שקל" הציבה זרקור על ההשלכות הכלכליות של האפליה בין היהודים והערבים בתקציבי החינוך. רשימה זו תתמקד בזווית אחרת המושפעת מהפערים התקציביים בחינוך – האפשרות למפגש בין יהודים לערבים בישראל וטיבו של מפגש זה בהינתן הפערים בנקודות הפתיחה.

מציאות החיים של יהודים וערבים נפרדת כבר ביציאתם מחדר הלידה (זה המקום להזכיר כי דעתו של ח"כ ואולי שר החינוך הבא בצלאל סמוטריץ' לא נוחה גם מהמפגש הזה): יהודים וערבים מתגוררים על פי רוב בערים ורשויות נפרדות, כאשר גם בערים מעורבות חלק ניכר מהאוכלוסייה הערבית מתגורר בשכונות "ערביות". מערכות החינוך נפרדות. בתי ספר דו לשוניים לא ניתן למצוא בנקל. כך גם תנועות נוער משותפות או מסגרות אחרות בחינוך הבלתי פורמלי ובחוגים. למעשה, הזירה הפוטנציאלית הראשונה למפגש אמיתי ומשמעותי בין יהודים לערבים הינה מוסדות ההשכלה הגבוהה ולאחר מכן - שוק העבודה.

ההשקעה הנמוכה בתלמידים הערבים מצמצמת את יכולתם לחלוק את ספסלי האוניברסיטאות יחד עם סטודנטים יהודים משום שהיא מביאה לכך שדרכם של רבים מבוגרי מערכת החינוך הערבית לחלק מהמוסדות והמקצועות חסומה. ממילא, ההשקעה הנמוכה בתלמידים הערבים מביאה לכך שישנו סיכוי פחות למפגש גם בשוק העבודה שכן מגוון האפשרויות העומדות לבחירה של בוגר החינוך הערבי נמוכות מאלו של בוגר מערכת החינוך היהודית.

לחילופין, במקרים רבים בהם מתרחשים מפגשים במוסדות ההשכלה הגבוהה ובשוק העבודה – אלו עומדים בבחינת מפגש בין סוס לרוכבו. דהיינו, מפגש בלתי שוויוני מתוך פערים כלכליים, אקדמיים מעמדיים ולאומיים. באשר לפערים הלאומיים – כיום יש להם תוקף של חוק יסוד. אופיו של מפגש מסוג זה, מטיל משקולת כבדה על יכולתו להתרומם אל מעבר לשיח השטחי הרווח בחברה, שאת אופיו אנחנו רואים ביתר שאת בתקופת בחירות זו, גם מצד שרי הממשלה והעומד בראשה.

בכדי לייצר מפגש שוויוני יש להעלות באופן ניכר את תקציב החינוך הערבי בישראל. זאת, כדי להתחיל ולצמצם את הפערים הנוספים בין התלמידים היהודים והערבים: מצב סוציו-אקונומי, רמת ההשכלה של ההורים, חינוך בלתי פורמלי וכיוצא בזה. בלי השקעה נאותה, הכלכלה הישראלית מפסידה – וזה נתון שצריך להטריד גם את אלו שאינם מוסרדים מהבעיה החברתית הטמונה בכך.

במערכת פוליטית שהפכה במושב הקודם של הכנסת בכלל ובתעמולת הבחירות האחרונה בפרט את תורתה הגזענית כלפי החברה הערבית לאומנותה – זירות המפגש החיובי בין יהודים וערבים הן אולי התקווה האחרונה אל מול האלטרנטיבה השלטונית הרצויה – זירת התגוששות וקרב.

2. ההסתה והאווירה שהובילה לרצח

קוראים קטעים מתוך "קופסה שחורה - איך לא ראינו" / יעל גבירץ (כתבה המתעדת את החודש האחרון בחייו של רה"מ יצחק רבין ז"ל, פורסמה ב7 ימים, שנה לאחר הרצח, נובמבר 1996).

דנים –

- האם ניתן לומר שלא הייתה הסתה?
- האם היינו עומדים בהפגנה שבה מונפים שלטים של ביבי או של כל מנהיג אחר במדי SS ?
- מה מידת האחריות של מנהיגים של ציבור שפועל כך?
- האם היום קיימת הסתה אלימה שכזו? אם כן – כלפי מי ומה?
- מתי בחיים שלנו עצרנו אלימות שהתנהלה סביבנו?
- האם כשחברים שלנו אומרים אמירות גזעניות, שוביניסטיות או אלימות, אנחנו מגיבים להם?
- מה הוא הקו האדום שלנו בתור חברה ושלנו בתור פרטים?
- מה לא נסכים להכיל שיתקיים בנוכחותנו?
- איזה חשבון נפש היה צריך להיעשות בציבור הישראלי בעקבות רצח רבין?
- האם רק של המחנה שהפגין והסית?
- מה לגבי מי שתמכו ברבין ובמהלכיו ולא הפגינו כנגד אותה הסתה?

קופסה שחורה - איך לא ראינו / יעל גבירץ

חמישי, 05.10.95

ללשכת רה"מ רבין נכנס לפגישה אישית ראש השב"כ, כרמי גילון. הפגישה מתארכת וגילון מחליט לתפוס טרמפ עם ראש הממשלה להר הרצל, לטקס האזכרה לחללי מלחמת יום הכיפורים. המכונית עוצרת ברחבה, ורבין וגילון עולים ברגל אל מקום הטקס. אב שכול רץ לעברם ומתפרץ לעבר ראש הממשלה בצעקות "רוצח, בוגד". רבין קופא על מקומו. גילון רואה אותו המום ופגוע. הפוליטיקאי שבו הורגל לצעקות האלה באירועים ציבוריים, אבל איש הצבא, הרמטכ"ל לשעבר, נדהם לשמוע אותן מוטחות בו בבית העלמין הצבאי. כעבור דקה הוא מתעשת וממשיך בדרכו אל בימת הטקס. בסביבות שמונה בערב מפעילים את מכשיר הטלוויזיה. התמונות המחרדות והקולות האלימים מהפגנת הימין בכיכר ציון חודרים בבת אחת לדממת הלשכה. רבין במדים נאציים, כרזות "רבין הכלב של עראפת" ו"העם נגד רבין", הנושאות את תמונתו כשגופו גוף כלב ופניו עטופות כאפיה, הגרונות המתלהמים "רבין בוגד" ו"רבין רוצח" ו"בדם ואש את רבין נגרש", השאגות והאגרופים הקפוצים, קריאות ה"נאצים" ו"יודנראט". מרית דנון, מזכירת ראש הממשלה, בת לניצולי שואה, מתבוננת במרקע מזועזעת. כמה ימים קודם לכן שבה ממסע אל מחנות המוות בפולין. היא מתחילה לרעוד. אם רבין הולבש במדי קצין נאצי, היא מהרהרת בחרדה, דינו נחרץ.

רביעי, 11.10.95

. . . באותו יום שוב מתקבלות בלשכת ראש הממשלה חבילות מצחינות עם פגרי יונים ומכתבי איום בנוסח "נחסל אותך", טלפונים אנונימיים של נאצות ואיומים על חיי רבין מתקבלים בלשכה כעניין של שגרה.

שישי, 13.10.95

בנימין נתניהו מתקשר אליו ומציע פגישה. בשעות אחר הצהריים המאוחרות מגיע רבין לביתו. המפגינים כמידי שישי, חוסמים את הכביש ופורצים בצרחות ובקללות. במעלית מחליט רבין להודיע לנתניהו שהוא מסרב לפגישה. להבר הוא אומר: "כשראיתי את הצעקנים האלה, אמרתי לעצמי שזאת תהיה איולת מצידו להיפגש עם מי שנאם, כשמתחתיו מניפים תמונות שלי במדי גסטאפו. הוא ביקש את הפגישה לצורך יחסי ציבור, אינני מאמין לו". תגובת נתניהו נמסרת בישיבת סיעת הליכוד: "רבין הוא המסית הלאומי".

שבת, 28.10.95

... עליזה גורן לחוצה. היא ממהרת לעדכן את רבין במה ששמעה זה עתה ממארגני ועידת ירושלים לעסקים. הסתננו לתוך הקהל פעילים מ"זו ארצנו", אמרה לו, "שמבשלים פרובוקציות". רבין מרים ידו בביטול. שיפריעו, הוא אומר, זה לא אכפת לי. נאומו מופרע שוב ושוב על ידי גברים ונשים בקהל, שנעמדים על פי התור וצועקים נגדו במבטא אנגלו - סקסי כבד: אש"פיסט, מוסר מדינה, בוגד, רוצח. השוטרים משחקים איתם תופסת ברחבי האולם. רבין ממשיך בנאומו כאילו זה לא נוגע לו. בכל פעם שמוצא מפגין מהאולם, פורץ הקהל במחאות כפיים סוערות.

שישי, 3.11.95

בשלוש אחר הצהריים מגיעה לאה רבין לבית ברמת אביב. המפגינים מתנפלים עליה בקריאות: "בעוד שנה נתלה אתכם בכיכר כמו את מוסוליני ופילגשו". שיא חדש בהסתה. היא עולה הביתה רועדת מכעס. כמה פעמים בזמן האחרון אמרה ליצחק, שאיך זה יתכן שמאפשרים להם להשתולל ככה, ואף אחד לא מתייצב מולם להגנתו. נסערת, היא מספרת לו את הדברים בשובו. הפעם תגובתו שונה. "אני מצפצף עליהם ולא אכפת לי מה הם עושים כלפי", היא שומעת אותו אומר בטלפון כמה פעמים במהלך הערב, "אבל אני לא מוכן לסבול את הפגיעה המתמשכת הזו בכבודה של לאה".

שבת, 4.11.95 פרשת השבוע, עקדת יצחק

רבין מאושר. הוא מתבונן בהמונים. בראשונה זה שלוש שנים הוא לא ניצב לבדו. הוא מתחבק בחום עם שמעון פרס. "שיר השלום" מסתיים, ורבין מקפל את דף המילים ומכניסו לכיס חולצתו. הוא מקפיד להיפרד מכל אחד מהנוכחים. דמתי מתניע את הרכב. יורם רובין קולט את הבהק הירי. הוא מחבק את רבין מאחור ומפילו לקרקע. בדרכם למטה הוא חש בכדור שחודר לזרועו. דמתי מפלס את דרכו לאיכילוב. רבין ורובין במושב האחורי. רבין נאנח מכאב. דמתי מסובב את ראשו לאחור. "נפגעת? נפגעת?" הוא שואל. "כואב לי", עונה רבין. "לא נורא", הוא מוסיף, וראשו נשמט. בדיוק חודש חלף. מההסתה ועד הרצח. מכיכר ציון לכיכר רבין. "ממשלת ישראל מודיעה בתדהמה, בצער רב וביגון עמוק, על מותו של ראש הממשלה ושר הביטחון יצחק רבין, אשר נרצח בידי מתנקש הערב בתל אביב", קורא איתן הבר את ההודעה הרשמית. מהקהל הצובא על פתח בית החולים עולה צעקה נוראה. הבר מכניס לכיסו את הנייר, ועליו לוח הפעילות המתוכנן של יצחק רבין לשבועיים הקרובים. הוא לא יזדקק לו עוד.

3. איך לזכור את רצח רבין?

קוראים פוסטים של פעילים ממחנות שונים ועמדות שונות לגבי אופי עצרת רבין ומשוחחים על הדרך הנכונה לזכור: את האיש? את הדרך? את השלום? את הרצח? את האלימות? את הדמוקרטיה? מה שמים במרכז והאם חייבים לבחור?

הצעות לפוסטים: [ערן ניסן, פעיל מרצ](#), [עומר לובטון, פעיל העבודה](#), [תנועת דרכנו](#) או [פוסט אחרי העצרת של דרכנו](#), [אביעד הומינר רוזנבלום מקרן ברל כצנלסון](#), [מחזקים](#)

ערן ניסן, פעיל מרצ:

בואו נדבר על בוז ועל עצרת רבין.

דבר ראשון, אם אנשים צועקים "בוז", זה כי הם חשים בוז כלפי הדובר שאליו הם צועקים "בוז". זה עובד גם הפוך - אם אנחנו שומעות צעקות "בוז" כלפי דובר מסויים, אנחנו יכולות להניח שמה שהצועקים חשים כלפי הדובר הוא בוז.

אני בז וסולד וחולק ולא מסכים עם "דרכנו", שאירגנו את האירוע. שנה שעברה הם לא הזכירו את המילה רצח, והשנה הם ניסו לצייר את העצרת כמין מפגן אחווה וסולידריות נגד "ההסתה והפילוג משני הצדדים."

הניסיון לעשות דה פוליטיזציה לרצח רבין בכלל ולעצרת בפרט - פוגע ביכולת שלנו לנהל שיח עמוק. יש פילוג עמוק בעם, שקשור גם לרצח רבין, והניסיון לטשטש את הקווים בין שמאל לימין, הוא בעייתי בעיניי, בעיקר כי לא נגמרה המחלוקת העיקרית שמחלקת אותנו ל"שמאל" ול"ימין".

הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא הסוגייה הפוליטית הבוערת והדחופה ביותר, וגם המפלגת והמקטבת ביותר. הבעיה היא שאם אנחנו מנסות להתעלם מהמחלוקות סביב הנושא הזה, ולהתרכז בדברים אחרים - הבעיה הזאת לא תיעלם, וכל יום שעובר, הימין המתנחלי מצעיד את מדינת ישראל לעבר נקודת אל חזור שבה לא נוכל להיפרד מהפלסטינים, גם אם נרצה. בהקשר לעצרת, רבין נרצח בגלל העמדה שלו כלפי הסכסוך הישראלי-פלסטיני, אותו סכסוך שמגדיר בישראל מה זה שמאל ומה זה ימין.

לגבי העצרת, אני חושב שזה היה בלתי נמנע - דרכנו הזמינו את צחי הנגבי, השמאל רצה למחות על ידי זה שלא יתנו לא לדבר אלא אם כן הוא יתנצל, הוא לא התכוון להתנצל, השמאל שרק לו בוז, הימין מנצל את זה פוליטית כדי להאשים את השמאל בפילוג.

צחי הנגבי לא היה צריך להיות על הבמה אתמול בערב. לפני 23 שנים הוא אירגן את ההפגנות נגד רבין. הוא היה הקמב"ץ של הליכוד בקמפיין ההסתה נגד רבין. הנגבי והמפלגה שלו היו חלק מהכוח המניע של השיח הציבורי שאיפשר לאדם כמו יגאל עמיר לפעול. התפקיד העקיף ששיחקה הליכוד ביצירת האווירה שאיפשרה את הרצח מטיל על הליכוד אחריות מוגבלת וחלקית, אך אחריות ללא ספק.

ועד שהליכוד, כמפלגה, לא תיקח אחריות על התפקיד שהיא מילאה באמצע שנות ה-90 - הפצע הזה לא יוכל להחלים.

ולסיום, כל ההיעלבות של השמאל, ומשחקי האגו של שמאל-ימין היו יכולים להיות ילדותיים לחלוטין, אם לא היה קשר ישיר בין השיח המפולג של 95 לשיח המפולג של 2018.

המילה "שמאל" הפכה להיות נרדפת למילה "בוגד". פעילי זכויות אדם, פעילי שמאל, פעילי שלום, כמוני, נתפסים כלא לגיטימיים, כמשתפי פעולה עם האויב, כחותרים תחת החזון הציוני.

השיח של דה-לגיטימציה הוא מסוכן, ודרכנו תורמים להוצאה שלי, של התנועה שאני חבר בה, של המפלגה שאני חבר בה - מחוץ לגדר. ונגד זה אני מתכוון להילחם.

אני אהיה בכל כינוס פוליטי של אלפי שמאלנים, לא משנה מי המארגן - ואני אדחוף את המסרים שלי. את האגינדה שלי. אני אנכיח את המסרים של במרחב הציבורי, ואלבש את החולצה ואחלק את הסטיקרים, כדי שאחרים יראו את זה וירגישו פחות לבד, ופחות יפחדו להחציף את השמאלנות שלהם.

בתמונה: שמאלנים צועקים בוז.

עומר לובטון, פעיל מפלגת העבודה:

חבר, היית חסר אתמול.

כן אתה. זה שלא הגיע לעצרת רבין.

בין אם כעסת על המסר או היעדרו, על דובר אחד או היעדרו של אחר, היית חסר.

הכיכר לא הרגישה מלאה כתמיד, המסרים היו חלולים ברובם, "אנחנו עם אחד", "אנחנו הרוב המתון", "צריכים לשלב ידיים" - הגעתי לסדנת ניו אייג' המונית.

בשביל מה לשלב ידיים? כלומר, מה התכלית? לשלב ידיים כדי לעשות... מה?

עשרות ילדים שנולדו הרבה אחרי שרבין נרצח עלו לבמה אחרי ששמעו ערב שלם שהדבר הכי חשוב הוא "להיות מתון", לא חלילה להיות אידיאליסטים, להיות אמיצים, להיות אקטיביסטים - לא. להיות מתונים.

אם הם היו נולדים בצד השני של הגדר חייהם היו שונים לגמרי ומתינות ככל הנראה לא הייתה איזה ערך עליון להתחנך עליו, כי מתינות היא פריבילגיה של מי שלא נמצא במאבק על החיים עצמם.

הקטע המצחיק (או העצוב) הוא שזו פריבלגיה שגם לנו כבר מזמן אין.

הדור שלנו נמצא בשיאו של מאבק על הדברים הבסיסיים ביותר בחברה שלנו: שוויון, דמוקרטיה, הזכות לחיים בכבוד ובטחון - ולכן, לא.

מתינות היא לא משהו לכנס סביבו עצרת. עצרת למען השלום, עצרת למען הדמוקרטיה, עצרת לצמצום פערים - לעומת זאת, כן.

הרגשנו אתמול שמצופה מאתנו, הרוב המתון, לוותר על המאבק למדינה טובה יותר בחסות "יום המעשים הטובים".

נכון, אנחנו עם אחד. עם עם מנהיגים אלימים שמשסים אותנו אלו באלו ואם נשתוק ולא נמתח ביקורת ולא נאמר אמירות נוקבות כלפי ההסתה, האלימות והשחיתות שמתחילות במסדרונות הממשלה - הפסדנו בקרב חינו.

קו דק עובר בין מתינות וכניעה.

אנחנו צריכים לעמוד שם, בכל זירה - בין אם היא נוחה לנו ומזמינה או לא, ולהיות ברורים ומחודדים - יש לנו דרך, אנחנו סוציאלי-דמוקרטים ואנחנו שוחרי שלום ונלחם למען הערכים האלו, גם בשבילנו וגם בשביל כל הילדים שנולדו אחרי רצח רבין וגדלו לחברה מיואשת עם מנהיגים מושחתים ומסיתים.

מי שלא היה אתמול - חסר לנו.

נתראה בשנה הבאה בכיכר בתקווה שהמסרים יהיו מחודדים וברורים יותר והכיכר מלאה יותר. זו אחריות שלנו ולא של אף אחד אחר.

תנועת "דרכנו", מארגנת העצרת בשנים האחרונות:

מהרגע בו לקחנו על עצמנו לארגן את עצרת הזכרון השנתית לרה"מ (רא"ל) יצחק רבין עומדת לנגד עינינו תמונה ברורה: עשרות אלפי אנשים מכל רחבי הארץ, מכל הגילאים, העדות והמחנות הפוליטיים, ממלאים את הכיכר ביחד, בהתרגשות, בהפגנה של אהבה גדולה לארץ ולתושביה.

אנו רואים לנגד עינינו ציבור ענק שיוצא מהבית ובא להשמיע קול ברור: אנחנו רוצים לקדם את המשותף ולא את המפלג. אנחנו שואפים לכבד את זכרו של יצחק רבין וליישם את מורשתו – במעשים ולא בסיסמאות. אנחנו אוהבים את ישראל ומרגישים מחויבים להיאבק בתהליכים ההרסניים שמכרסמים בעתידה כמדינה יהודית ודמוקרטית, ולדאוג שתמשיך להיות המקום שאנו רוצים לחיות בו ולגדל בו את ילדינו.

אבל אנחנו לא יכולים לעשות את זה לבד. כדי שזה יקרה, כדי שהכיכר תתמלא מקצה לקצה, אנחנו חייבים את העזרה שלכם.

מרגישים כמונו? רוצים להתנדב ולהפוך את העצרת למפגן ענק של עוצמה? בואו.

אביעד הומינר רוזנבלום, קרן ברל כצנלסון:

אני חושב שיש מקום לעצרת כזו.

כן, אחדות היא ערך חשוב בעיני, סולידריות היא דבר קריטי לחברה חפצת חיים (בטח סוציאל-דמוקרטי), וההסתה לפני הרצח והרצח עצמו ביטאו פגיעה קשה בהם וכמובן אף החמירו אותה בעצמם.

לכן, ועל אף השימוש המטשטש והדמגוגי שנעשה במושגים אלה פעמים רבות, ראוי לפעול, להיאבק, ולהקריב למען ערכים אלה, וגם לעשות עבורם עצרת. זאת, באותה מידה שחשוב וראוי לעשות עצרת נפרדת שמקדמת את הערכים שרבין נרצח בשלם.

יחד עם זאת, אני חושב שהעצרת הספציפית הזו משקפת בעיה רצינית.

עצרת מהסוג 'המאחד' אמורה להתקיים ע"י ארגונים משני הצדדים, רצוי ארגונים חינוכיים. רק שיתוף פעולה כזה מעביר את המסר הרצוי ויכול להביא קהל מגוון. עצרת תנועות הנוער ו'האסיפה הישראלית' הם דוגמא נפלאה לשיתוף פעולה שכזה.

לעומת זאת, 'דרכנו' ו'מפקדים למען בטחון ישראל' (שהם ארגונים חשובים המלאים באנשים טובים), הם גופים שמזוהים עם השמאל. לא סתם הם מזוהים איתו, הם מקדמים ערכים שמזוהים עם השמאל ומלאים באנשים שמצביעים לשמאל. במקרה ה'טוב' שמאל-מרכז. גם אם הם יתכחשו לזה.

כששני ארגונים כאלה עושים עצרת תחת הכותרת הזו, מתעורר חשד. החשד הזה מגיע על רקע שנים ארוכות של תהליך דה לגיטימציה מבחוץ ותחושת תבוסה מבפנים, שגרמו לאנשי שמאל וארגוני שמאל לסרב להגדיר את עצמם כשמאל, לנסות להוריד דגלים ועמדות פוליטיות ולטשטש את המסרים שלהם בניסיון לקבל לגיטימציה מימין ולגייס אנשים ממחנה ה'שני'.

מניסיון די קרוב בארגונים שכאלה (לאו דווקא השניים הנזכרים), בדרך כלל זה מסתיים ב-95% אנשי שמאל יחד עם עלה תאנה מימין, שמתאחדים יחד תחת מסר של כלום ושום דבר, כדי ש'כולם' מדומיינים יוכלו להתאחד סביבו.

בהקשר החברתי הזה, אני מרשה לעצמי להמר שגם העצרת הזו תסתיים בהרבה שמאלנים שרוצים להגיע לעצרת לזכר רבין, שיתאחדו עם מעט מאוד ימנים שלא מכירים את שני הארגונים.

וכך, שלום לא יהיה ואיחוד לא יהיה, ושלום על ישראל.

”מחזקים”:

שכחנו למה רבין נרצח.

זה שנים שעצרת רבין מתרחקת מהאופי המקורי שלה.

במקום לדבר על ההסתה, דחפו לנו 'קירוב לבבות'.

במקום לדבר על השלום, דחפו לנו 'פיוס בעם'.

במקום לדבר על דמוקרטיה, דחפו לנו את 'שני הצדדים'.

שנים שבאופן הדרגתי המילים "שלום" ו"רצח" נמחקות מהכותרות והתפאורה בכיכר בערב הציון לרצח הפוליטי שעצר את תהליך השלום.

שנים שמנסים לשכתב את הנרטיב ההיסטורי, לשכוח את ההסתה האלימה מצד רבנים ופוליטיקאים מהימין הדתי.

במשך שנים קיבלנו את ההתמרכזות, את הרפיון, את הרדידות - בשקט.

אבל לא עוד!

פתחנו את האיוונט הזה לפני שנה כדי לוודא שעצרת רבין 2019 תיעשה בצורה מכבדת וראויה.

השנה, שמחנו מאוד לגלות שהעצרת המרכזית בכיכר רבין תנוהל על ידי גורמים ופעילים אכפתיים

אנחנו שמחים וגאים להודיע שהשנה "מחזקים" יקחו חלק בהפקת עצרת רבין.

אנחנו מזמינים אתכם לקחת חלק בהפקה, להירשם להתנדבות ולתרום בדף גיוס התרומות לאירוע.

החזון של מחזקים הוא להיות המגפון של השמאל - להעצים את המסרים והערכים של מחנה השלום,

ולסייע בכל מקום שבו צריך אותנו, להילחם עבור ישראל צודקת יותר וטובה יותר. ההצטרפות לצוות

ההפקה של עצרת רבין היא מימוש של חזון זה.

4. למה כבר לא חולמים על שלום?

שרים ביחד את "שיר לשלום", השיר שרביץ שר על הבמה בעצרת בסופה נרצח. ומשוחחים:

- מה הקריאה הגדולה של השיר הזה?
- מה הוא דורש מאתנו?
- מה אתם חושבים על הדרישה הזו – האם התקווה לשלום עדיין בלבבות של הציבור בישראל?
- למה כבר בקושי שומעים אנשים מדברים על שלום? מה דעתכם על זה?
- למה חשוב כל כך להמשיך להאמין ולקוות לשלום?

פעם התקווה לשלום היה משותפת לכלל הקשת הפוליטית, והוויכוח היה על כיצג ובאילו אמצעים ניתן להשיגו, ובאילו מחירים.

- איפה זה היום?
- למה?
- מה דעתכם על זה?
- מה אפשר לעשות עם זה?

שיר לשלום/ יענקל'ה רוטבליט

תנו לשמש לעלות לבוקר להאיר, הזכה שבתפילות אותנו לא תחזיר.	תנו לשמש לחדור מבעד לפרחים. אל תביטו לאחור, הניחו להולכים.
מי אשר כבה נרו ובעפר נטמן, בכי מר לא יעירו לא יחזירו לכאן.	שאו עיניים בתקווה, לא דרך כוונות שירו שיר לאהבה ולא למלחמות.
איש אותנו לא ישיב מבור תחתית אפל, כאן לא יועילו לא שמחת הניצחון ולא שירי הלל.	אל תגידו יום יבוא- הביאו את היום! כי לא חלום הוא ובכל הכיכרות הריעו רק שלום!
לכן, רק שירו שיר לשלום אל תלחשו תפילה מוטב תשירו שיר לשלום בצעקה גדולה.	לכן, רק שירו שיר לשלום...